

PLAN RAZVOJA OPŠTINE TUTIN 2022 – 2028

Izrada Plana razvoja opštine Tutin 2022-2028. je podržana u okviru projekta „Javne i privatne finansije za razvoj – obezbeđivanje održivih lokalnih zajednica unapređivanjem planiranja lokalnog razvoja u Republici Srbiji“ koji je finansiran iz bespovratnih sredstava slovačke razvojne pomoći (SlovakAid), a sprovodi se posredstvom Programa Ujedinjenih nacija za razvoj u Srbiji (UNDP). Stručnu podršku u izradi pružila je Stalna konferencije gradova i opština (SKGO).

Sadržaj

Uvodna reč Predsednika opštine Tutin	4
1. Kontekst i proces izrade	6
1.1. Kontekst.....	6
1.2. Proces izrade	7
2. Pregled i analiza postojećeg stanja opštine Tutin	10
2.1 Geografski položaj	10
2.2 Prirodni resursi	10
<i>Hidrologija</i>	10
<i>Zaštićena područja i biodiverzitet</i>	11
<i>Poljoprivredno zemljište</i>	11
<i>Šume i šumsko zemljište</i>	11
2.3 Demografski trendovi.....	11
2.4 Energetika i infrastruktura.....	13
2.4.1 Energetika	13
2.4.2 Saobraćajna infrastruktura.....	13
2.4.2 Komunalna infrastruktura	13
2.5 Zaštita životne sredine	14
2.6 Ekonomski razvoj	15
2.6.1 Struktura privrede	16
2.6.2 Poljoprivreda	16
2.6.3 Turizam.....	17
2.6.4 Zaposlenost	18
<i>Prosečna zarada</i>	18
2.6.5 Nezaposlenost	19
2.7 Društveni razvoj	19
2.7.1 Obrazovanje.....	19
2.7.2 Zdravstvena zaštita.....	20
2.7.3 Socijalna zaštita.....	21
2.7.4 Kultura	21
2.7.5 Sport	21
2.7.6 Omladina	22

2.8 SWOT analiza	22
3. Vizija	24
4. Prioritetni ciljevi i mere	24
4.1 Tabela pregled prioriteta i mera	24
4.2 Detaljan opis prioriteta i mera	27
4.2.1 Razvojni pravac - Urbani razvoj i zaštita životne sredine	27
4.2.2 Razvojni pravac - Ekonomski razvoj.....	35
4.2.3 Razvojni pravac 3: Društveni razvoj.....	43
5. Okvir za sprovođenje, praćenje sprovođenja, izveštavanje i vrednovanje Plana razvoja	52
5.1 Sprovođenje plana razvoja JLS	53
5.2 Praćenje sprovođenja plana razvoja JLS.....	53
5.3 Vrednovanje postignutih učinaka plana razvoja JLS.....	54
5.4 Izveštavanje o sprovođenju i postignutim učincima Plana razvoja JLS	54
5.5 Revizija plana razvoja JLS.....	54
6. Aneksi	55

Skraćenice

SKGO	Stalna konferencija gradova i opština
UNPD	Program Ujedinjenih nacija za razvoj
JLS	Jedinica lokalne samouprave
COR	Ciljevi održivog razvoja
SWOT	Akronim engleskih reči: Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats / prevod: Snage, Slabosti, Šanse, Pretnje
EU	Evropska unija
PPP	Predškolski pripremni program
PVO	Predškolsko vaspitanje i obrazovanje
JKP	Javno komunalno preduzeće
LER	Lokalni ekonomski razvoj
NSZ	Nacionalna služba za zapošljavanje
CSR	Centar za socijalni rad
MINRZS	Ministarstvo za rad socijalna i boračka pitanja
MZŽS	Ministarstvo zaštite životne sredine
RZS	Republički zavod za statistiku
APR	Agencija za privredne register

Uvodna reč Predsednika opštine Tutin

Poštovani Sugrađani,

Planiranje sopstvenog razvoja izraz je odgovornosti za budućnost naše opštine. Utvrđivanje ideja i puteva, zadataka i realno potrebnih sredstava, bitna je pretpostavka ostvarenja onoga što želimo – moderan i razvijen Tutin.

Plan razvoja opštine Tutin pripremljen je u skladu sa savremenim kretanjima u oblasti strateškog planiranja. Iako je Plan nastajao u vremenu koje karakterišu izazovi kako na globalnom tako i na regionalnom i lokalnom nivou, pokretačku snagu za izradu dokumenta pronašli smo u želji da Tutin karakterišu: moderna infrastruktura, prepoznatljivost turističke ponude, kvalitetna poljoprivredna proizvodnja, sredina u kojoj će mladi ljudi prepoznati uslove za sopstvenu afirmaciju i sve ovo uobličili u viziju čija će realizacija doprineti da Tutin bude zajednica tolerantnih i vrednih građana sa efikasnom lokalnom upravom, prepoznatljivom poljoprivrednom proizvodnjom, razvijenim sektorom malih i srednjih preduzeća i turističko mesto u zaštićenom prirodnom okruženju u kojem vlada poverenje, gostoprimstvo i prosperitet.

Izradi dokumenta prethodila je detaljna analiza trenutnog stanja u svim segmentima ekonomskog i društvenog života, raspoloživih resursa i privrednih i prirodnih potencijala. Na osnovu dobijene slike stanja definisane su mere koje će u narednom periodu podstaći poboljšanje Opštine na ekonomskom, socijalnom i kulturnom nivou, što će doprineti poboljšanju kvaliteta života svih građana i građanki opštine Tutin.

Cilj izrade Plana razvoja bio je da se jasno definiše vizija održivog razvoja opštine Tutin, koja podrazumeva određivanje potencijalnih prednosti i razvojnih pravaca opštine, stabilan i održiv ekonomski rast i zapošljavanje, obezbeđivanje socijalnog napretka i smanjivanje siromaštva, promovisanje inovacija, efikasnu zaštitu životne sredine i unapređenje sveobuhvatnog kvaliteta života građana. Jednostavno rečeno – cilj nam je bolji, kvalitetniji i sigurniji život za sve generacije i u svakom delu naše opštine.

Pokazalo se da spoj mladosti, iskustva i znanja, uz dobru povezanost ljudi u zajednici međusobnim poštovanjem, uvažavanjem i razvijenom tolerancijom i solidarnošću predstavlja pravi recept za uspeh. Toga ćemo se držati i dalje i uz vašu podršku sigurno ćemo uspeti da ostvarimo naš zajednički cilj – da opština Tutin bude mesto na koje smo mi, Tutinci i Tutinke, ponosni, u koje će svako ko ga poseti želeti da se vrati.

S poštovanjem,

Salih Hot – Predsednik Opštine Tutin

Opština: **Tutin**

Vrsta dokumenta: **Plan razvoja opštine Tutin 2022-2028**

Odgovorna osoba: **Salih Hot**, Predsednik opštine Tutin

Koordinator za izradu plana razvoja: **Emina Gusinac**, Odeljenje za privredu i LER

Stručni saradnik SKGO za izradu Plana Razvoja: Nemanja Jovičić

Članovi opštinskog koordinacionog tima za izradu Plana razvoja:

1. Salih Hot, predsjednik Opštine – predsjednik tima
2. Fazila Ferizović, predsjednik Skupštine – član
3. Adnan Šehović, načelnik Opštinske uprave - član
4. Emina Gusinac – koordinator tima
5. Pajaz Jusufović – član
6. Rade Petrović – član
7. Džemil Ljajić – član
8. Sadrija Goruždić – član
9. Esad Holić – član
10. Sead Ramičević – član
11. Samir Kecap – član
12. Zerina Hasić – član
13. Denis Ademović – član
14. Enes Čolović – član
15. Erdžan Bahtjarević – član
16. Zehra Koničanin – član
17. Vahid Demirović – član
18. Rifat Zahitović – član

Tematske radne grupe su obrazovane u sledećem sastavu:

Tematska radna grupa za ekonomski razvoj:

19. Sead Ramičević – koordinator radne grupe
20. Hasim Čalaković – član
21. Bajram Aljović – član
22. Muradija Čalaković – član
23. Sadeta Nezirović – član
24. Eržan Bahtjarević – član
25. Emir Kučević – član

Tematska radna grupa za društveni razvoj:

1. Ramiz Sinanović – koordinator radne grupe
2. Enes Čolović – član
3. Misala Hodović – član
4. Adisa Halilović – član

5. Emira Batilović – član
6. Adisa Pramenković – član

Tematska radna grupa za urbani razvoj i zaštitu životne sredine:

1. Rahman Fekić – koordinator radne grupe
2. Sajma Koničanin – član
3. Ejup Šaljić – član
4. Ljutvo Camić – član
5. Muamer Mavrić – član
6. Aldin Dreković – član

1. Kontekst i proces izrade

1.1. Kontekst

Izrada Plana razvoja opštine Tutin je podržana u okviru projekta „Javne i privatne finansije za razvoj – obezbeđivanje održivih lokalnih zajednica unapređivanjem planiranja lokalnog razvoja u Republici Srbiji“. Projekat realizuje Stalna konferencija gradova i opština (u daljem tekstu SKGO), posredstvom Programa Ujedinjenih nacija za razvoj u Srbiji (u daljem tekstu UNDP). Finansijsku podršku projektu pruža Slovačka razvojna pomoć (SlovakAid)

Projekat predstavlja nastavak Programa lokalnog razvoja u pilot jedinicama lokalne samouprave (JLS) u Srbiji i bavi se pilotiranjem novog pristupa koordinacije javnih politika u skladu sa Zakonom o planskom sistemu i podzakonskim aktima. Budući da je relevantni pravni okvir tek nedavno u potpunosti kompletiran, projekat omogućuje pripremu novih Planova razvoja JLS (u 5 novih JLS) na osnovu metodoloških smernica preporučenih Uredbom o obaveznim elementima Plana razvoja jedinica lokalne samouprave. Pored pripreme novih Planova razvoja u izabranim 5 JLS, projekat omogućuje i pilotiranje procesa srednjoročnog planiranja u 5 JLS koje su bile obuhvaćene podrškom u izradi Planova razvoja u prethodnoj fazi programa.

Nedostatak jedinstvenog nacionalnog strateškog okvira sa jasno definisanim ciljevima, vremenskim okvirom i metodologijama za izradu planskih i strateških dokumenata na svim nivoima upravljanja predstavljao je značajnu prepreku za optimalno planiranje u Srbiji. Novi Zakon o planskom sistemu usvojen je u aprilu 2018. godine, čime je obezbeđen sveobuhvatan okvir za rešavanje većine tih problema. U izradi Zakona SKGO je kroz konsultacije sa nadležnim nacionalnim institucijama nastojala da uskladi predložena zakonska rešenja od uticaja na JLS sa iskustvima stečenim tokom prethodnog rada sa JLS i sa pristupom promovisanim od strane SKGO u smislu pripreme i primene strategija lokalnog održivog razvoja, kroz niz programa koje je finansirala Evropska unija (EU). To uključuje EU Exchange 4 i mere predložene u „Analizi uticaja“ pripremljenoj u okviru ovog Programa.

Usvojeni Zakon predviđa da će do 2021. svaka JLS usvojiti plan razvoja lokalne samouprave (u skladu sa SLOR konceptom) i srednjoročni plan. Plan razvoja JLS treba da bude koncipiran kao dugoročni dokument razvojnog planiranja, koji za period od najmanje sedam godina usvaja skupština JLS na predlog veća JLS. Pri tome, plan razvoja JLS treba da sadrži pregled i analizu postojećeg stanja, viziju odnosno željeno stanje, prioritete ciljeve razvoja koji se žele postići, kao i pregled i kratak opis odgovarajućih mera koje se dalje razrađuju dokumentima javnih politika i srednjoročnim planom JLS. Srednjoročnim planom se operacionalizuje plan razvoja JLS i postavlja

osnova za godišnje izveštavanje o implementaciji plana razvoja JLS (praktično ima funkciju godišnjeg akcionog plana). Isto tako, srednjoročni plan razvoja JLS direktno će se odnositi na programski budžet JLS na svim nivoima programske strukture. Izveštaj o efektima plana razvoja JLS izrađivaće se na trogodišnjem nivou.

Imajući u vidu prilično složene zahteve Zakona o planskom sistemu za pripremu planova razvoja JLS (Ex-ante analiza, sveobuhvatni proces konsultacija i javne rasprave, itd.), sa jedne strane, kao i poteškoće sa kojima se JLS suočavaju čak i prilikom izrade trogodišnjih projekcija programskog i kapitalnog budžeta sa druge strane, dosledna primena novog planskog sistema predstavlja značajan izazov za lokalne samouprave u Srbiji (naročito manje opštine) obzirom na nedostatak tehničkih i finansijskih resursa.

Plan razvoja lokalne samouprave je u skladu sa Zakonom o planskom sistemu planski dokument najšireg obuhvata i najvišeg značaja za jedinice lokalne samouprave (JLS). Zakon propisuje obavezu JLS da izrade i usvoje svoje planove razvoja do 1. januara 2021. godine.

Plan razvoja JLS je dugoročni dokument razvojnog planiranja koji za period od najmanje sedam godina usvaja Skupština JLS, a na predlog nadležnog izvršnog organa JLS. Plan razvoja JLS, prema Zakonu, sadrži pregled i analizu postojećeg stanja, viziju odnosno željeno stanje, prioritete ciljeve razvoja koji se žele postići, kao i pregled i kratak opis odgovarajućih mera, koje se dalje razrađuju dokumentima javnih politika i srednjoročnim planom jedinice lokalne samouprave.

Predložene mere se detaljnije razrađuju srednjoročnim planom jedinice lokalne samouprave i dokumentima javne politike, dok je JLS obavezna da godišnji izveštaj o sprovođenju plana razvoja JLS priprema u postupku propisanom za izradu izveštaja o sprovođenju srednjoročnog plana. Istekom svake treće kalendarske godine od donošenja, opštinsko veće JLS utvrđuje predlog izveštaja o učincima sprovođenja plana razvoja, koji podnosi na usvajanje skupštini jedinice lokalne samouprave, najkasnije u roku od šest meseci od isteka tog roka

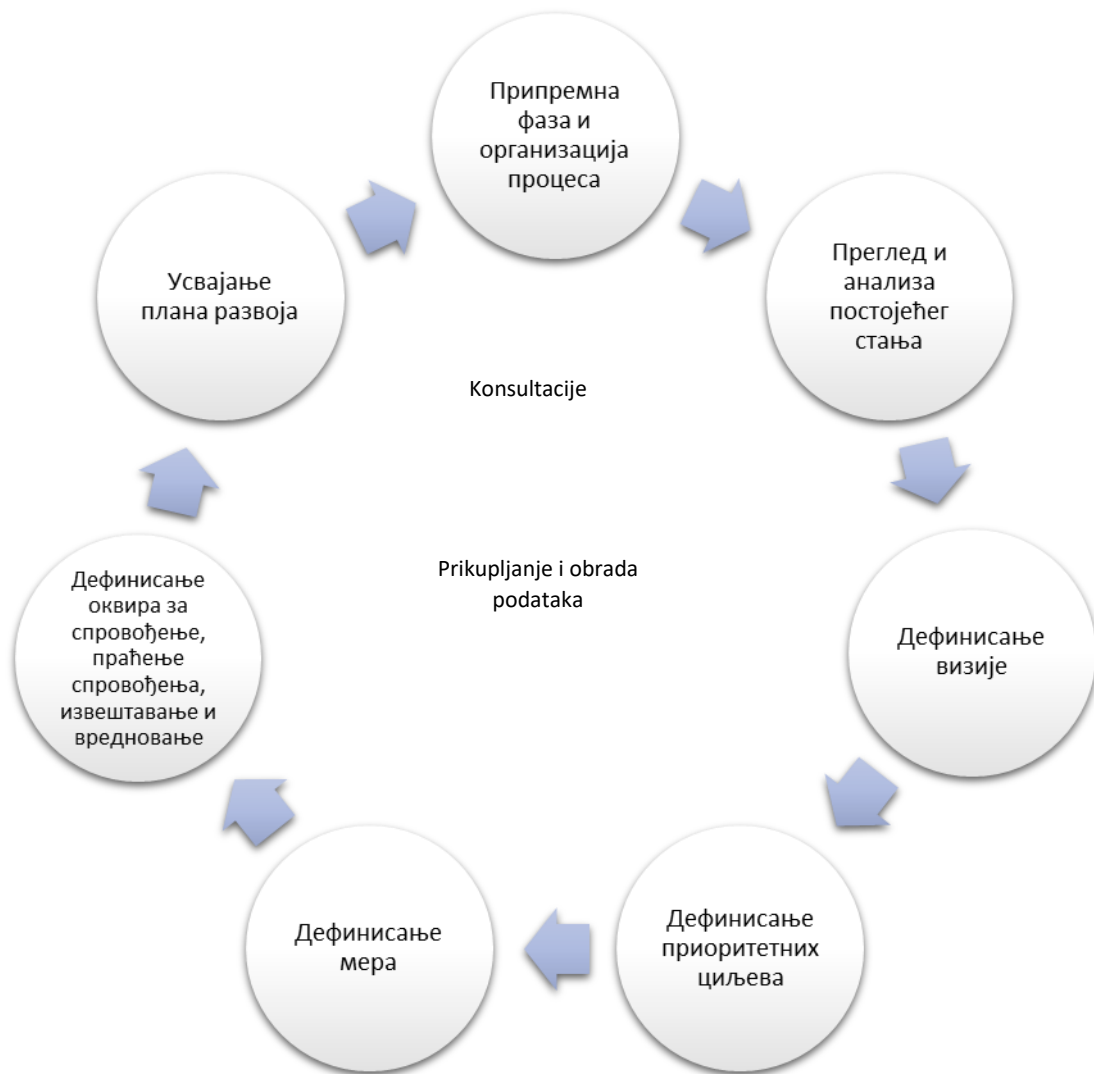
Prilikom izrade Plana JLS je dužna da vodi računa o njegovoj usklađenosti i sa planskim dokumentima donetim na republičkom nivou, vodeći računa o izvornim nadležnostima JLS u domenu planiranja, propisanih Ustavom i zakonom. Urbani razvoj direktno je povezan sa održivim ekonomskim rastom i razvojem, racionalnim korišćenjem zemljišta, demografskim promenama i stanovanjem, saobraćajem i tehničkom infrastrukturom, životnom sredinom, kulturnim nasleđem i svim ostalim oblastima koje su u nadležnosti JLS. Stoga je posebno važna usklađenost razvojnog plana JLS sa Prostornim planom JLS.

1.2. Proces izrade

Proces izrade Plana razvoja sproveden je kroz sledeće glavne faze:

1. Pripremna faza i organizacija procesa;
2. Pregled i ocena postojećeg stanja;
3. Definisane vizije, odnosno željenog stanja;
4. Definisane prioriteta ciljeva;
5. Definisane mera;
6. Uspostavljanje institucionalnog okvira za sprovođenje Plana razvoja JLS;
7. Usvajanje plana razvoja JLS.

Faze izrade plana razvoja

U prvoj fazi, koja je predstavljala **fazu pripreme i organizacije procesa**, opština Tutin je donela Odluku o pristupanju izradi plana razvoja opštine Tutin za period 2022-2028., zatim Rešenje o formiranju koordinacionog tima sa imenovanjem članova i definisanim obavezama i aktivnostima i delegiranim koordinatorom. Koordinacioni tim je u ovoj fazi održao prve konsultacije u čijem okviru je izrađena Matrica zainteresovanih strana iz koje je definisan Partnerski forum kao konsultativno telo, odnosno identifikovani su najvažniji akteri i analiziran je njihov uticaj i značaj. Nakon navedenih konsultacija, delegirani su i članovi tematskih radnih grupa kao operativnog, radnog, tela. Definisane su tri tematske radne grupe (društveni razvoj, ekonomski razvoj i urbani razvoj i zaštita životne sredine) što je formalizovano donošenjem Rešenja. U cilju transparentnosti procesa i uključivanja zainteresovanih strana, opština Tutin je otvorila baner na zvaničnoj veb stranici u okviru kog su se, tokom celog procesa, nalazila radna dokumenta i najznačajnije informacije u vezi sa konsultacijama.

Pregled i ocena postojećeg stanja je prvi praktičan korak u procesu i podrazumevao je prikupljanje i obradu podataka iz primarnih i sekundarnih izvora. U okviru ovog koraka, kombinacijom primarnog (korišćenjem upitnika) i sekundarnog (prikupljanjem podataka iz zvanične statistike) prikupljanja podataka, za opštinu Tutin, urađena je analiza sledećih oblasti: infrastruktura, zaštita životne sredine, saobraćaj i komunikacije, poljoprivreda, ekonomski razvoj, obrazovanje, kultura i sport, socijalna i zdravstvena zaštita. Takođe, napravljena je veza sa **Ciljevima održivog razvoja (Agenda 2030)**, odnosno je urađena lokalizacija ciljeva i indikatora ciljeva održivog razvoja¹.

Analiza postojećeg stanja završena je izradom tzv. SWOT matrice, koja je razvijena na radionici na kojoj su učestvovali članovi Opštinskog tima za izradu Plana razvoja.

Nakon završetka ovog procesa krenulo se u sledeće korake, kao što je definisanje vizije, prioriternih ciljeva i mera i to kako kroz radionice tako i kroz konsultacije sa tematskim grupama. Održana su dva kruga konsultacija sa tematskim radnim grupama i završne konsultacije sa Forumom Partnera.

Vizija koja predstavlja izjavu o željenom stanju u budućnosti dobijena je procesom konsultacija na sastancima tematskih grupa i partnerskog foruma. Ona je definisana tako da s jedne strane bude koncizna, inspirativna i ambiciozna ali i dostižna i korisna za sledeći korak – definisanje prioritetnih ciljeva razvoja.

Prioritetni ciljevi su projekcije željenog stanja koje doprinose ostvarenju vizije, a postižu se sprovođenjem mera, odnosno grupe mera, pri čemu se svaka mera, odnosno grupa mera obavezno vezuje za konkretan poseban cilj. Prioritetni ciljevi se utvrđeni tako da budu specifični, merljivi, dostižni, realni i vremenski određeni a na nivou svakog cilja definisani su pokazatelji ishoda.

Mere predstavljaju aktivnosti čije se preduzimanje planira radi ostvarenja prioritetnih ciljeva, odnosno dostizanja postavljene vizije. One mogu biti različite po svojoj vrsti i načinu delovanja, a za ostvarenje postavljenog cilja potrebna je realizacija jedne ili više mera, koje mogu biti međusobno uslovljene. U kratkom opisu mera određen je očekivani vremenski rok za ostvarivanje mera (kratki – u prve dve godine sprovođenja plana, srednji – od treće do pete godine, i dugi – od šeste do osme godine sprovođenja) kao i odgovorna strana za sprovođenje mera. Takođe, utvrđeni su i očekivani izvori za finansiranje mera, a gde je to bilo moguće i smisljeno data je procena koštanja svake od mera.

Definisanje okvira za praćenje, evaluaciju i izveštavanje sa strukturom odgovornosti je bio završni korak u izradi dokumenta i sastoji su definisanju aktivnosti i određivanje odgovornosti za sprovođenje Plana razvoja. Ono uključuje procese praćenja sprovođenja, izveštavanje o procesu sprovođenja i ocenu sprovođenja Plana razvoja.

Na kraju, poslednju fazu predstavlja faza **usvajanja Plana** gde tako definisan Plan razvoja nakon završnih konsultacija usvaja Veće JLS koje ga podnosi na javnu raspravu nakon čijeg spovođenja taj predlog se podnosi na **usvajanje Skupštini opštine**.

2. Pregled i analiza postojećeg stanja opštine Tutin

2.1 Geografski položaj

Teritorija opštine Tutin prostire se u jugozapadnom delu Srbije, u južnom delu Raškog okruga, na granici sa Crnom Gorom. Sa prosečnom nadmorskom visinom od 1.000 m, spada među najviše opštine u Srbiji; gornja granica naseljenosti je 1.300 m nadmorske visine. Na celom području dominantna je planinska klima (sa dugim i snežnim zimama i kraćim i svežim letima) osim doline Ibra i Vidrenjaka u kojima klima ima karakteristike subplaninskog tipa.

Opština Tutin obuhvata površinu od 742 km². Ispod 800 m nadmorske visine nalazi se samo 15 km² (2%) teritorije opštine. Između 800 i 1.000 m nadmorske visine nalaze se slivovi Sebečevske reke i reke Ibar, kao i Tutinska kotlina i Koštan-polje koji zauzimaju 174 km² (23,5%) površine opštine. Najveći deo od 463 km² (62,4%) čine tereni Pešterske visoravni i nižih planina (Velike Ninaje, Huma i Jaruta) sa visinama od 1.000 do 1.500 m. Tereni između 1.500 i 2.000 m nadmorske visine čine 88 km² (12%) (pojas Mokre Gore i Mokre planine). Iznad 2.000 m nadmorske visine nalazi se samo 0,7 km² (0,1%) u okviru kojih je smešten najviši planinski vrh u opštini, Pogled (2.154 m), koji je istovremeno i najviši vrh u Republici Srbiji.

Opština se sastoji od 93 naseljena mesta. Po zvaničnim podacima na teritoriji opštine živi 32.010 stanovnika² (16.429 muškaraca i 15.581 žena) sa prosečnom gustinom naseljenosti od 43 stanovnika/km², međutim po procenama jedinice lokalne samouprave na teritoriji opštine Tutin živi blizu 40.000 stanovnika.

Prema stepenu razvijenosti Opština Tutin pripada IV grupi (ispod 60% republičkog proseka) nedovoljno razvijenih jedinica lokalne samouprave.

2.2 Prirodni resursi

Opština Tutin je bogata prirodnim resursima, od kojih su najznačajniji: vode, biodiverzitet, poljoprivredno zemljište i šume.

Hidrologija

Opština Tutin je **bogata vodnim resursima**. Najveća reka je **Ibar**, koji kroz opštinu Tutin portiče dužinom od **22 km**, kao i njegove brojne direktne i indirektno pritoke. **Planinske reke** na teritoriji opštine su: Godulja, Paljevska reka, Jablanica, Draška reka, Suhovara, Mojstirska reka, Crna reka, Đerekarska reka/Boroštica, Delimedska reka, Točilovska reka, Smolućka reka sa Kovačkom rekam koja se u svom donjem toku naziva Sebečevska reka/Sebečevka, reke Vidrenjak i Pečeonica i dr. **Reke ponornice** su Crna reka, Delimedska reka i Točilovska reka. Takođe, područje opštine je bogato podzemnim vodama i postoje **brojna vrela, česme i bunari**. Najpoznatije vrelo je vrelo Promuklice, a zatim Miljina glava, Paljevsko Vrelo, Crniško Vrelo, Kapavci, Čukotsko Vrelo, Crvena Voda i druga.

Teritorija opštine Tutin oskudeva u stajaćim vodama. Jedina značajnija akumulacija stajaće vode je **jezero Gazivode** koje predstavlja veštačku akumulaciju ukupne zapremine 370 miliona m³ i površine 27 km². Ova akumulacija vodom snabdeva opštinu Zubin Potok, dok za opštinu Tutin ima, pre svega, značaj u pogledu turizma i ribolova.

Zaštićena područja i biodiverzitet

Na teritoriji opštine postoji bogat i raznovrstan biodiverzitet i značajna zaštićena područja.

Područje Peštera proglašeno je za zaštićeno prirodno dobro, „Peštarsko polje” i od ukupne površine od 3.455 ha, **1.985 ha (57%) se nalazi na teritoriji opštine Tutin**. Ovo područje upisano je u Ramsarsku listu vlažnih područja od međunarodnog značaja i predstavlja jedno od najvećih očuvanih planinskih treseta u Srbiji i na Balkanu. Područje Peštera, uključujući područja Zlatara i Golije, upisano je i u Listu područja odabranih za očuvanje ciljnih vrsta **dnevnih leptira** (PBA/Prime Butterfly Areas). Deo Peštera pripada **EMERALD mreži**, uključujući Uvac, područja Mileševke, Golije i Zlatibora. Na taj način područje predstavlja deo evropske ekološke mreže, značajno za očuvanje divlje flore i faune i njihovih prirodnih staništa.

Na području opštine postoji i **bogat fond ihtiofaune**. **Mladica i lipljan** su upisani kao prirodne retkosti i međunarodno ugrožene vrste u Republici Srbiji.

Postoji i **raznovrsna fauna sisara**, dok floru čini veliki broj retkih, endemičnih, lekovitih i jestivih vrsta.

Pored najveće zastupljenosti smrče, bukve i ogrevnog drveta, šumski potencijal je uvećan i prisustvom **zaštićenih retkih vrsta bora** „molike” i bora „krivulje” gde se nalazi i prirodni rezervat, gusta šuma prašumskog karaktera, koja je proglašena zaštićenim prirodnim dobrom (područje Mojstira).

Poljoprivredno zemljište

Poljoprivredno zemljište obuhvata 49,7% (36.896 ha ili 368,96 km²) teritorije opštine³, a najveći deo (81% poljoprivrednog zemljišta odnosno 40,3% teritorije opštine) je u statusu korišćenog poljoprivrednog zemljišta (29.930 h ili 299,3 km²).

Šume i šumsko zemljište

Površina teritorije pod šumom je 35.160,31 hektara, što iznosi 47,4% u ukupnoj površini opštine Tutin. Stepen pošumljenosti opštine je približno na nivou stepena pošumljenosti Raške oblasti, a veći je od pošumljenosti teritorije Republike Srbije, koja iznosi 29,1%. Pored najveće zastupljenosti smrče, bukve i ogrevnog drveta, **šumski potencijal je uvećan i prisustvom zaštićenih retkih vrsta bora** „molike” i „krivulje” gde se nalazi i prirodni rezervat, gusta šuma prašumskog karaktera, koja je proglašena zaštićenim prirodnim dobrom (područje Mojstira).

2.3 Demografski trendovi

Broj stanovnika u opštini Tutin povećao se za 2,7% (855 stanovnika) u periodu 2011-2020. godina (u odnosu na popis iz 1961. godine stanovništvo opštine se povećalo za 2.051 ili 6,8%). Broj stanovnika opštine se kontinuirano uvećavao tokom perioda 1961.-2020. godina, izuzev devedesetih godina prošlog veka kada se javlja negativna tendencija.

Агенда 2030 је усвојена на самиту Уједињених нација одржаном 2015. године и представља јединствену стратегију која подразумева мобилизацију ресурса свих држава како би били остварени циљеви до 2030. Агенду чини 17 циљева, и у оквиру њих 169 подциљева мерених уз помоћ 231 показатеља којима се дају смернице свим државама које је потребно да их усвоје и прилагоде сопственим приоритетима. Циљеви одрживог развоја се спроводе не само на националном, већ и на регионалном и локалном нивоу, а прилагођавање глобалних циљева нижим нивоима планирања посматра се као „локализација циљева одрживог развоја”. Локализација се односи на то да локалне власти у процесу планирања подржавају циљеве одрживог развоја акцијама одоздо према горе и да заједно са представницима цивилног и приватног сектора локализују глобалне циљеве и стављају их у локални контекст, односно интегрису их у планове развоја свој локалне заједнице.

³ Извор: РЗС, Анкета о структури пољопривредних газдинстава, 2018

Tabela 1. Kretanje stanovništva opštine Tutin, 1961-2020.

Godina	Broj stanovnika	Lančani indeks	Bazni indeks
1961	29.959		100,0
1971	29.444	98,3	98,3
1981	32.779	111,3	109,4
1991	34.631	105,6	115,6
2002	30.054	86,8	100,3
2011	31.155	103,7	104,0
2020	32.010	102,7	106,8

Napomena: podaci za period 1961-2011 - Popis stanovništva; podaci za 2020. – procene, sredinom godine

Izvor: Republički zavod za statistiku

Osnovne karakteristike stanovništva opštine Tutin ogledaju se u povoljnim trendovima kao što su **populacioni rast** (rast broja stanovnika) i **pozitivna populaciona dinamika** (broj živorođenih stanovnika veći je od broja umrlih). Zvanične demografske projekcije ukazuju na dalju **demografsku progresiju** stanovništva. Kada se posmatraju unutrašnje migracije, za opštinu Tutin karakterističan je **negativni migracioni saldo** tokom perioda 2011-2020. godina, odnosno odseljavanje stanovništva iz ovog nerazvijenog područja u razvijenije urbane sredine.

Svaki četvrti stanovnik (25%) opštine je mlađi od 15 godina, a tek svaki jedanaesti (9,2%) stariji od 65 godina, prema procenama u 2020. godini. Dominantan broj stanovnika spada u kategoriju radno sposobnog stanovništva (15-64 godina - 65,6%), što se može uzeti u obzir kao značajan razvojni potencijal.

Tutin je jedna od opština u Srbiji sa **najmlađim stanovništvom** - prosečna starost stanovništva iznosi **33 godine**⁴ (2020), a tokom prošle decenije starost stanovništva porasla je samo za jednu godinu (32 godine u 2011).

Prirodno kretanje stanovništva u periodu 2011-2020. godine odlikuje se konstantnim **pozitivnim prirodnim priraštajem**, uz **natalitet** i **mortalitet** koji su godinama skoro na istom nivou, uz neznatne oscilacije.

Tabela 2. Vitalni događaji u opštini Tutin, 2011-2020.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Natalitet	542	557	504	518	502	488	457	538	690	533
Mortalitet	229	223	257	245	257	239	256	295	227	310
Prirodni priraštaj	313	334	247	273	245	249	201	243	463	223

Izvor: Vitalna statistika, Republički zavod za statistiku

⁴ Извор: РЗС, Витална статистика.

2.4 Energetika i infrastruktura

2.4.1 Energetika

Opština Tutin raspolaže veoma značajnim potencijalima za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora.

Prema master planu hidroenergetskog potencijala opštine Tutin, postoje 63 potencijalne lokacije za izgradnju mini hidroelektrana. U toku je gradnja jedne mini hidroelektrane na Smolučkoj reci snage 150 kW.

Opština Tutin je potpisala ugovor sa dve kompanije za proizvodnju energije na bazi vetra. U ovom trenutku ima osam izdatih građevinskih dozvola za postavljanje osam vetrogeneratora snage od po 1 MW, i izvršena je prijava radova za početak postavljanja vetrogeneratora.

2.4.2 Saobraćajna infrastruktura

Ukupna dužina puteva u opštini iznosi 820 km, od čega je u kategoriji savremenih kolovoza 202 km. Najznačajnije saobraćajnice su: Ibarska magistrala (Putni pravac Novi Pazar–Ribariće) i Jadranska magistrala (Putni pravac Mehov krš–Zubin potok) sa graničnim prelazom ka Crnoj Gori, kao i regionalni putni pravci R236 Sopoćani–Melaje–Ljeskova–Ugao, R118 Novi Pazar–Tutin i R231 Tutin–Ljeskova–Suhodo–Karajukića Bunari.

Razuđenost naseljenih mesta prati potreba razvoja i održavanja saobraćajne infrastrukture kao preduslova privrednog razvoja zadržavanje stanovništva, pre svega u ruralnim područjima.

Troškovi održavanja postojeće putne mreže i izgradnje novih saobraćajnica imaju veliko učešće u ukupnim budžetskim troškovima. Ovi troškovi su iznosili preko 23% budžeta opštine što pokazuje posvećenost razvoju infrastrukture. Nivo realizacije budžeta u rasponu od 51-85% ukazuje na potrebu za adekvatnijom pripremom tehničkih projekata i brzinom realizacije postavljenih ciljeva.

Tabela 3. Rashodi budžeta vezani za saobraćajnu infrastrukturu na teritoriji opštine Tutin, za period 2018-2020.

Budžetska godina	Planirana sredstva za drumski saobraćaj, u RSD	Utrošena sredstva za drumski saobraćaj, u RSD	% ostvarenja budžeta za drumski saobraćaj	Procentualno ostvarenje sredstava za drumski saobraćaj u odnosu na ukupne rashode budžeta
2018	294.575.323,00	152.211.289,58	51,67%	15,72%
2019	331.449.250,00	185.206.711,16	55,88%	16,78%
2020	301.195.204,58	255.000.326,94	84,66%	23,25%

Izvor: Odluke o budžetu i završni računi opštine za navedene godine

2.4.2 Komunalna infrastruktura

Vodovodna i kanalizaciona mreža

Na vodovodnu mrežu, dužine 69 km, priključeno je 4.539 domaćinstava, odnosno 68,4% od ukupnog broja domaćinstava, što je niže u odnosu na prosek Raškog okruga (79,1%) i Republike Srbije (86,7%). U prethodnih deset godina izgrađeno je 2 km vodovodne mreže.

Na teritoriji opštine Tutin postoje izvorišta koja mogu da obezbede dovoljne količine vode za zadovoljavanje potreba stanovnika za pijaćom vodom. Tutin se snabdeva vodom sa **tri izvorišta**: Konička vrela, Lipička vrela i Bijeke vode. Konička vrela, sa ukupno pet izvora, imaju promenljiv kapacitet od 20–100 l/s, sa srednjim protokom od oko 65 l/s. Voda sa vrela se dovodi do rezervoara „Tutin 1-Dubovo”, a iz njega u mrežu. Ovo je glavno izvorište iz koga se snabdeva centralna zona naselja sa oko 3.000 priključaka i 12.000 korisnika. Snabdevanje se obavlja u okviru prve visinske zone, do 910 mnm. U drugom izvorištu, Lipička vrela, ukupno su kaptirana četiri izvora, kapaciteta 3–7 l/s, iz koga se snabdeva oko 300 domaćinstava u naselju Velje Polje. Voda se dovodi do rezervoara „Velje Polje”. Rezervoar je postavljen tako da pokriva potrošače druge visinske zone, od 930-980 mnm. Treće izvorište, vrela Bijeke vode, je kapaciteta oko 3 l/s, iz koga se snabdeva oko 200 domaćinstava u severnom delu Tutina.

Pored toga što su izvorišta promenljivog kapaciteta, dolazi i do povremenog zamućenja, jer ne postoji izgrađeno postrojenje za pripremu vode za piće. Vodovodna mreža je stara pa postoje veliki gubici u mreži. Zbog svega toga dolazi do redukcije vodosnabdevanja u malovodnom delu godine.

Prostornim planom Republike Srbije dugoročno snabdevanje vodom potrošača opštine Tutin predviđeno je sa Ibarskog podsistema u okviru **Ibarsko-Šumadijskog regionalnog sistema vodosnabdevanja**. U okviru Ibarskog podsistema za vodosnabdevanje Tutina, predviđeno je korišćenje podzemnih voda i izgradnja akumulacije „Tutin” na Vidrenjaku.

Na područjima na kojima ne postoje vodovodni sistemi, stanovništvo se snabdeva vodom iz lokalnih izvorišta i bunara, za koje nije uspostavljena redovna kontrola kvaliteta.

Dužina kanalizacione mreže iznosi 66 km i na nju je priključeno 3.515 domaćinstava. **Pokrivenost domaćinstava kanalizacionom mrežom** iznosi **53%** što je ispod pokrivenosti Raškog okruga (67%), a takođe je niže i od pokrivenost teritorije Republike Srbiju (63,2%). U prethodnih deset godina izgrađeno je novih 27 km kanalizacione mreže.

Upravljanje otpadom

Upravljanje otpadom na teritoriji opštine **nije uspostavljeno prema propisanim standardima**, jer se sakupljeni **komunalni otpad odlaže na nesanitarnu deponiju**, a otpad koji se ne sakuplja završava na **divljim deponijama i smetlištima**. Čvrsti komunalni otpad koji se sakupi odlaže se na nesanitarnu deponiju „Golo brdo”, koja se nalazi u Novom Pazaru. Uklanjanje divljih deponija i smetlišta se redovno vrši i putem akcije „Prijavi divlju deponiju” podstiču se građani da pomognu u sprečavanju nastajanja i uklanjanja divljih deponija i smetlišta.

Započete su aktivnosti na uspostavljanju regionalnog sistema za upravljanje otpadom za opštine Raška i Tutin i grad Novi Pazar, čime treba da bude rešeno pitanje održivog upravljanja otpadom u opštini Tutin.

2.5 Zaštita životne sredine

Kvalitet vazduha na teritoriji opštine Tutin pripada prvoj kategoriji kvaliteta vazduha, a teritorija opštine je svrstana u zonu „Srbija” u kojoj duži niz godina kvalitet vazduha spada u prvu kategoriju, što podrazumeva da nisu prekoračene propisane vrednosti parametra kvaliteta. Na teritoriji opštine ne postoji merno mesto u okviru državne mreže za monitoring kvaliteta vazduha niti je uspostavljen lokalni monitoring. Izvesno je da osnovni izvor zagađujućih materija u vazduh predstavlja **grejanje stambenih** i manji broj **industrijskih objekata**, koji su skoncentrisani u urbanom području. Kao goriva za proizvodnju toplotne

energije koristi se **drvo, mazut i električna energija**. Kao pretežni energent u stambenim objektima koristi se drvo u individualnim kotlovima sa ložištima sa niskom efikasnosti sagorevanja,, pa je moguće pretpostaviti da u zimskom periodu postoje emisije PM 10, PM 2,5 i ugljen monoksida. Drugi mogući izvor zagađujućih materija u vazduh na području opštine može biti **saobraćaj**, koji uključuje emisije oksida azota, PM 10, ugljen-monoksida i drugih zagađujućih materija, usled protoka vozila na putevima koji prolaze teritorijom opštine Tutin. **Zagađenje vazduha potiče i od poljoprivrede**. Za područje teritorije opštine Tutin ne postoje podaci o emisijama amonijaka u vazduh, ali se može pretpostaviti da su prisutne s obzirom da se stanovnici opštine pretežno bavi stočarstvom.

Kvalitet vode reka na teritoriji opštine Tutin imaju dobar i odličan ekološki status. Monitoring kvaliteta površinskih voda nije uspostavljen na teritoriji opštine. Glavne izvore zagađenja određenog broja vodotokova predstavljaju kontinuirano ispuštanje neprečišćenih otpadnih voda, nekontrolisano odlaganje otpada i zagađenje koje potiče od poljoprivrede.

Otpadne vode koje se sakupljaju kroz kanalizaciju se **ispuštaju bez prečišćavanja direktno u površinske vodotokove**. Neprečišćene komunalne otpadne vode se iz kanalizacije ispuštaju u reku Vidrenjak, koja se zatim uliva u Lim. Seoska domaćinstva, koja nemaju pristup kanalizaciji, otpadnu vodu ispuštaju direktno u okolinu ili u septičke jame. Sistem za odvođenje atmosferskih voda je delimično izgrađen za urbano naselje opštine Tutin i atmosferske vode se odvođe kišnom kanalizacijom iz najužeg centra naselja, dok iz ostalih delova naselja atmosferske vode otiču površinski, kao i u seoskim naseljima.

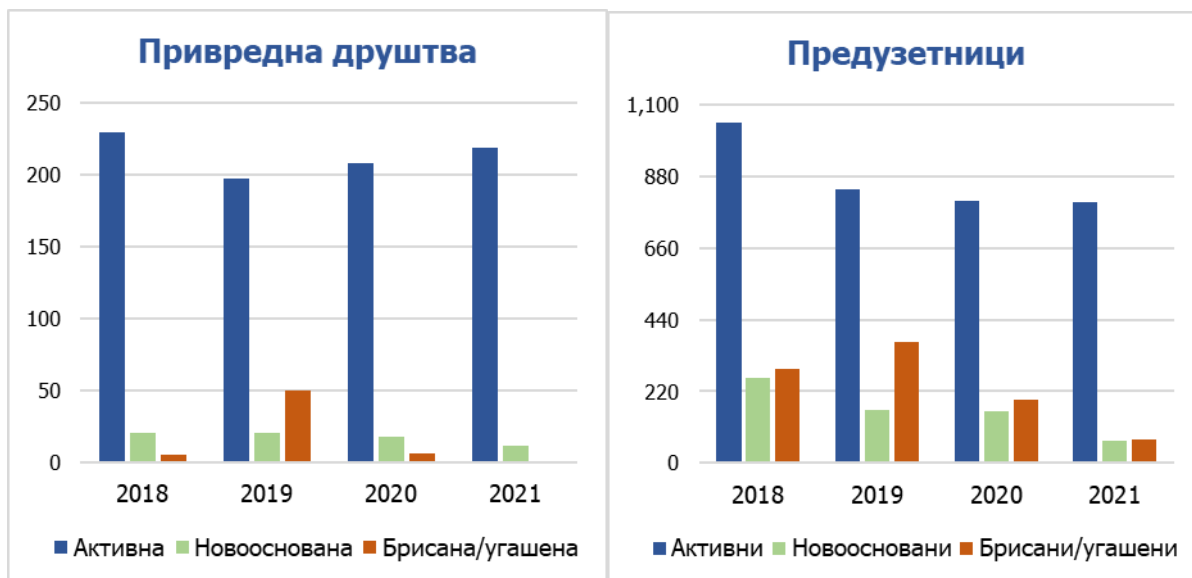
Lokalni registar zagađivača nije uspostavljen. Zemljište na širem prostoru opštine Tutin nije zagađeno hemijskim sredstvima i pogoduje razvoju privrednih grana visokog biološkog kvaliteta, kao što je sakupljanje šumskih plodova i proizvodnja lekovitog i aromatičnog bilja i drugih farmakoloških sirovina, a takođe i junećeg i ovčijeg, odnosno jagnječeg mesa posebnih odlika kvaliteta. Uža područja zagađenja mogu se očekivati od industrijskih objekata u drvno-prerađivačkoj industriji i klanice usled pretežno stočarske proizvodnje na teritoriji opštine Tutin. Način tretmana ostataka uginulih životinja nije rešen, što može biti izvor zagađenja zemljišta, podzemnih voda i hrane.

Izdvajanja iz budžeta opštine za oblast zaštite životne sredine postepeno opadaju u poslednje tri godine. Izdvajanja iz budžeta u 2020. za zaštitu životne sredine iznosila 53,2 miliona RSD, odnosno 4,85% ukupno utrošenih budžetskih sredstava, što predstavlja smanjenje u odnosu na izdvajanja u 2019. (7,1%) i 2018. godini (7,2%).

2.6 Ekonomski razvoj

Na teritoriji opštine u 2020. posluje 1.020 privrednih subjekata (219 privrednih društava i 801 preduzetnik). **Preduzetnička klima je ispod proseka Republike Srbije**. Broj aktivnih privrednih društava na 1.000 stanovnika iznosi 6,1, što je skoro tri puta manje od proseka Republike Srbije (17) i znatno niže od proseka Raškog okruga (11). Broj preduzetničkih radnji na 1.000 stanovnika iznosi 256, što je za 36% ispod proseka Republike Srbije (39) odnosno za 34% ispod proseka Raškog okruga (38).

Grafikon 1. Broj privrednih društava i preduzetnika u opštini Tutin

Izvor: Registar mera i podsticaja privrednog razvoja, Agencija za privredne registre (link >>).

2.6.1 Struktura privrede

Najznačajnije privredne grane koje predstavljaju i stratešku osnovu razvoja opštine jesu: [poljoprivreda](#), [prehrambena proizvodnja](#), [prerada drveta](#), [građevinarstvo](#) i uslužne delatnosti – [trgovina](#) i [turizam](#).

Razvoj privatnih preduzeća je osnovna tendencija privrednog razvoja opštine poslednje dve decenije. Osnovno obeležje prostorne organizacije privrednog razvoja u opštini Tutin jeste koncentracija privrednog razvoja u opštinskom centru i prilično veliki zaostatak u razvoju ruralnih delova.

Osnovu sadašnjeg razvoja opštine predstavlja industrija prerade drveta i proizvodnja nameštaja, sa firmama „Dalas” i „Elan”, koja su najveća preduzeća i nosioci razvoja koji objedinjuju veliki broj manjih proizvođača. Osnovni prirodni resursi i potencijali su kvalitetna drvena građa i ljudski resursi iskusnih lokalnih kadrova u drvnoj industriji i proizvodnju nameštaja.

Mala i srednja preduzeća su angažovana su u preradi i proizvodnji prehrambenih proizvoda, građevinarstvu i trgovini.

2.6.2 Poljoprivreda

Reljef opštine Tutin karakterišu visoravni, brdovito zemljište, brežuljci, bregovi, brda, planine, planinski venci, brojni planinski predeli (sedla), kotline, vrtače, pećine i klisure Ibra i njegovih pritoka. Planine obrasle šumama ispresecane su brojnim prostranim pašnjacima. Ravničarsko zemljište je retko, ima ga na područjima Gornje i Donje Pešteri i u dolini reka. Oko [40,3% površine opštine čini korišćeno poljoprivredno zemljište⁵](#), a najveći deo tog zemljišta čine livade i pašnjaci i to 76,3% (22.849 ha ili 228,49 km²). Poljoprivredna proizvodnja je najvećim delom okrenuta stočarskoj proizvodnji. Povrtarske kulture se kao i voće uzgajaju za zadovoljenje potreba lokalnog stanovništva koje živi na seoskom području uz vrlo male viškove.

⁵ Izvor: PЗС, Анкета о структури пољопривредних газдинстава, 2018

Na teritoriji opštine Tutin registrovano je 2.900 poljoprivrednih gazdinstava⁶ (od čega je aktivno 2.696). Skoro sva poljoprivredna gazdinstava jesu porodična poljoprivredna gazdinstva (2.893 ili 99,8%), sa prosečnom veličinom poseda iznad 3,7 ha.

Oblast Tutina je prepoznatljiva na tržištu po kvalitetnim proizvodima koji potiču iz [skromnih prerađivačkih kapaciteta u proizvodnji zdrave hrane](#), a to su mleko i mlečne prerađevine (sir, kajmak, jogurt, paprika u pavlaci, maslac, i dr.), meso i mesne prerađevine (goveđe, juneće, teleće, jagnjeće i pileće sveže meso, pršuta, sudžuk, i dr.), ali i osnove za razvoj pekarskih proizvoda, kao i plasman svežeg i sušenog voća (jabuka, šljiva, kruška, razne vrste šumskog voća), kvalitetnog šumskog i livadskog meda, razne vrste čajeva, šumskih plodova i lekovitog bilja.

Opština Tutin raspolaže sa [nemalim brojem registrovanih i savremeno uređenih farmi za odgoj kako krupne tako i sitne stoke](#), što pokazuje i broj od 45 udruženja farmera i 5 zemljoradničkih zadruga.

Pri opštini Tutin postoji [veći broj registrovanih udruženja pčelara](#) pri čemu dva udruženja broje preko 3.000 košnica, dok je ukupan broj košnica 13.357 od čega 21 u okviru organske proizvodnje.

Posebna prepreka planiranju i kontinuiranom investiranju u stočarstvu predstavlja [nepostojanje stabilne cene otkupa u stočarstvu](#) što se prenosi na proizvođače i ograničava mogućnost višegodišnjeg planiranja proizvodnje. U tom smislu potrebno je:

- [povezivanje sa postojećim prerađivačima i lancima za distribuciju i prodaju hrane](#) kroz promociju Tutina kao investicione destinacije za razvoj stočarstva;
- [subvencionisanje standardizacije prerađivačkih kapaciteta](#), odnosno krajnjeg proizvoda i povezivanje sa kupcima direktno koristeći efekte digitalne revolucije i e-prodaje;
- [podsticanje na proizvodnju organskih proizvoda](#) - na teritoriji Tutina je registrovano 160 grla goveda i 700 grla ovaca i koza u okviru organske proizvodnje;
- [dodatno angažovanje privatnog kapitala](#) kroz definisanje profitabilnih projekata i stvaranjem okvira za njih (po potrebi uz podršku eksternih organizacija), na primer registrovanje proizvoda sa posebnim geografskim poreklom, i sl.;
- [razvoj turističke destinacije kroz povezivanje sa poljoprivrednim proizvođačima](#) kao vid diversifikacije poljoprivrede.

2.6.3 Turizam

[Opština Tutin obiluje kulturno istorijskim spomenicima](#) koji su stavljeni pod zaštitu države kao kulturno-istorijski spomenici od velikog značaja, i to: Manastir Crna Reka, crkva Svetog Petra i Pavla i staro groblje oko nje, MOJSTIR, kuća Stane i Radoša Čukića, Hamzagića kuća, Pećinska crkva u Paljevu, Smolućske pećine, Promuklice, Godovska Pećina i dr.

[Pešterska visoravan](#), najveća visoravan na Balkanskom poluostrvu i jedna od najvećih u Evropi, postaje pravi hit među ljubiteljima turizma novih neistraženih i netaknutih predela, odnosno avanturista. Pešter je poznat i kao balkanski Sibir, a zbog nadmorske visine i velikog broja kulturnih i istorijskih spomenika, u nekim studijama su ga prozvali i balkanski Tibet. Pešterska visoravan je nadaleko čuvena po [delikatesnim poljoprivrednim proizvodima i gastronomiji](#) – peštersko jagnje, sir i gusto ovčije mleko (jardum), sudžuk, jela od heljde, kao i unikatnim proizvodima domaće radinosti – ćilimi, torbice, prsluci i sl. sa tradicionalnim balkanskim i orijentalnim motivima.

⁶ Izvor: Управа за аграрна плаћања, на дан 06.10.2021.

Međutim, uprkos prethodno navedenim vrednostima i potencijalima, **turizam u opštini Tutin nije razvijen**. Opštinu Tutin posetilo je svega 279 turista u 2019. godini⁷, od čega samo jedan strani gost. Ukupan broj ostvarenih noćenja je iznosio 525, uz prosečan broj noćenja domaćih turista koji je iznosio 1,9 dana, dok je strani gost ostao jedan dan.

Tutin ima **nizak nivo pojedinaca koji rade u ugostiteljskom sektoru po glavi stanovnika** koji iznosi 4 zaposlena na 1000 stanovnika, odnosno 132 ukupno. **Smeštajna struktura** takođe **nije povoljna**. Nijedan objekat nije kategorisan na teritoriji opštine, već smeštaj za turiste nudi nekoliko nekategorisanih objekata.

Aktuelna turistička ponuda nije dovoljno razvijena, a većina turističkih resursa opštine nije aktivirana. Osnovno ograničenje za razvoj turizma je nerazvijen turistički proizvod, infrastrukturna neopremljenost prostora, nerazvijena promocija, nedostatak edukovanih kadrova u oblasti turizma, nerazvijena turistička signalizacija i dr.

Lokalna ustanova koja se bavi razvojem turizma i promocijom turističke ponude jeste Centar za kulturu, turizam, omladinu i sport. Za razvoj turizma na području opštine Tutin ključni potencijal jeste povezivanje sa okolnim turističkim destinacijama i razvoj same turističke destinacije Zlatar-Pešter. Područje raspolaže velikim potencijalima i resursima za razvoj pre svega **seoskog turizma** kao dopunskog ili alternativnog izvora prihoda za lokalno stanovništvo.

2.6.4 Zaposlenost

Ukupan broj registrovanih zaposlenih na teritoriji opštine iznosi 4.599 u 2019. godini, od čega, prema vrsti privrednog subjekta, oko 60% čine zaposleni u pravnim licima (privredna društva, ustanove, zadruge i druge organizacije), 26% su preduzetnici ili lica koja su zaposlena kod njih, a oko 14% čine registrovani individualni poljoprivrednici. Zaposlenost u opštini je blago oscilirala u prethodnih pet godina, i to tako da je rasla u periodu 2015-2018. godine, nakon čega je zabeležen međugodišnji pad broja zaposlenih od 2,6% u 2019. godini. Posmatrajući prema vrsti privrednog subjekta, broj zaposlenih je rastao kod privrednih društava, kao i kod preduzetnika (osim u 2019. kada je zabeležen pad), dok se kod registrovanih poljoprivrednih domaćinstava konstantno smanjivao. Po sektorima delatnosti najveći broj zaposlenih radi u prerađivačkoj industriji (24%) i obrazovanju (19%). Druge delatnosti koje zapošljavaju značajniji broj zaposlenih jesu trgovina na veliko i malo i popravka motornih vozila (12%), zdravstvena i socijalna zaštita (10%) i državna uprava i obavezno socijalno osiguranje (9%).

Tabela 4. Broj registrovanih zaposlenih prema opštini rada, za period 2011-2019.

	2015	2016	2017	2018	2019
Broj registrovanih zaposlenih	4.586	4.675	4.678	4.722	4.599

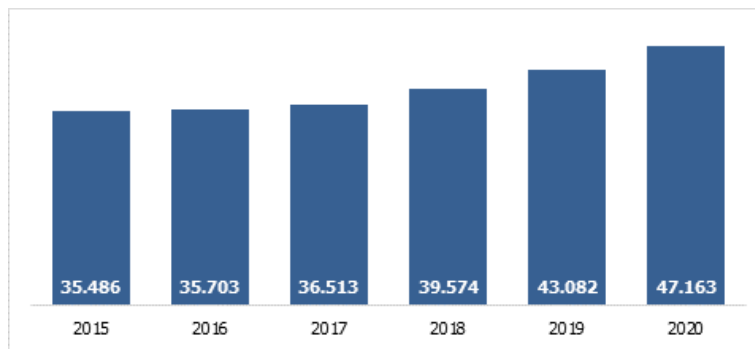
Izvor: RZS; Analitički servis JLS, Republički sekretarijat za javne politike (link [>>](#)).

Prosečna zarada

Prosečna ostvarena zarada bez poreza i doprinosa u 2020. iznosi 47.136 RSD i beleži kumulativni nominalni rast od 29% u poslednje tri godine. Prosečna zarada je pratila prosek na nivou Raškog okruga, ali je i pored rasta značajno niža od proseka Republike Srbije.

⁷ Izvor: PZC, Opštine i regioni u Republici Srbiji, 2020

Grafikon 2. Prosečna zarada bez poreza i doprinosa na nivou opštine Tutin

Izvor: Republički zavod za statistiku, DevInfo baza (link [>>](#)).

2.6.5 Nezaposlenost

Broj nezaposlenih lica uz opštini Tutin se konstantno povećava u poslednjih pet godina. Broj nezaposlenih lica na kraju 2020. godine iznosio je 9.095. Među nezaposlenim licima, nezaposleni bez kvalifikacija čine oko 60% nezaposlenih u opštini, što je znatno više od proseka Raškog okruga i proseka Republike Srbije (36%), dok lica sa srednjim obrazovanjem čine oko 37% nezaposlenih. Broj nezaposlenih žena, kao i njihovo učešće u ukupnom broju nezaposlenih raste, što upućuje na to da se položaj nezaposlenih žena na tržištu rada pogoršava. U starosnoj strukturi nezaposlenih najviše je učešće lica starosti 30-54 godine koje iznosi 62%, mladi (15-29) imaju učešće od 27%, dok stariji (55 i više godina) učestvuju sa 11%.

Grafikon 3. Broj nezaposlenih prema polu na teritoriji opštine Tutin, 2012-2020

Izvor: Podaci i proračun na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku, DevInfo baza (link [>>](#)).

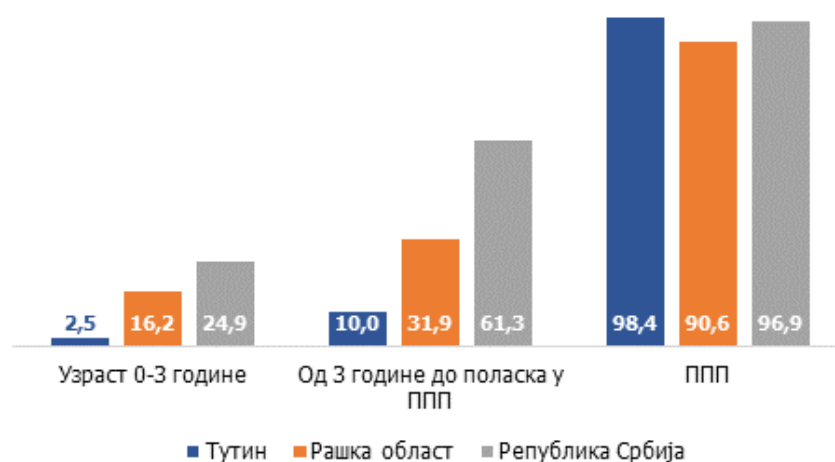
2.7 Društveni razvoj

2.7.1 Obrazovanje

Obuhvat dece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem (PVO) u opštini Tutin je konstantno na jako niskom nivou i sem obaveznog pripremnog predškolskog programa ne vidi se skoro nikakav trend rasta. Obuhvat dece PVO kako vrtićkog uzrasta (10%), a posebno jaslenog

(2,5%), izuzetno je nizak⁸, i to ne samo u poređenju sa prosekom Raškog okruga, već i sa prosekom Republike Srbije. Kapaciteti PVO su u odnosu na iskazanu tražnju dovoljni. U ponudi PVO dominira obavezan poludnevni pripremni predškolski program (71,8% u 2019), dok su ostali uzrasti u celodnevnom boravku. Poslednjih godina primećuje se rast učešća dece u boravku do 6 sati dnevno. Najveći broj roditelja ne učestvuje u troškovima PVO obzirom da najveći broj dece ide u obavezan pripremni predškolski program koji je finansiran sa nacionalnog nivoa i za koji nije predviđena participacija roditelja.

Grafikon 4. Obuhvat dece PVO (u %), prosek za period 2015-2019.

Izvor: Petogodišnji prosek kalkulacija autora na bazi podataka Republičkog zavoda za statistiku, DevInfo baza.

U opštini Tutin postoji 7 matičnih osnovnih škola sa čak 36 podružnih odeljenja, od kojih se samo dve škole nalaze u gradskom naselju. Prosečan broj učenika u osnovnim školama u Tutinu, kako u matičnim tako i u podružnim odeljenjima, viši je u odnosu na prosek Republike Srbije. Neto stopa obuhvata osnovnim obrazovanjem nije zadovoljavajuća uprkos obaveznosti osnovnog obrazovanja. Stopa završavanja osnovne škole za petogodišnji period iznosi u proseku 93,5%, što je na nivou stope završavanja u Raškom okrugu (93,2%), a niže od proseka Republike Srbije (95,9%).

U Tutinu se nalaze dve srednje škole koje je pohađalo 1.138 učenika u 2019. godini. Stopa odustajanja od školovanja u srednjem obrazovanju je relativno visoka (6,6% u 2019) i na višem je nivou kako od proseka u Raškom okrugu, tako i od proseka Republike Srbije.

2.7.2 Zdravstvena zaštita

Opština Tutin je za zdravstvo izdvojila 25 miliona RSD 2019. godine. Udeo ovih rashoda u opštinskom budžetu je iznosio 2,3%, što je znatno iznad proseka izdvajanja za ove namene u JLS u Republici Srbiji (1,0%).

Kapaciteti zdravstvene zaštite iskazani preko broja lekara u primarnoj zdravstvenoj zaštiti na 1.000 stanovnika u opštini Tutin su nedovoljni (0,3 lekara za odrasle na 1.000 odraslih u 2018) i značajno su manji od prosečnih vrednosti u Republici Srbiji (0,7).

Procenat imunizacije dece je vrlo visok i približno je na nivou proseka Republike Srbije.

⁸ Пореди се петогодишњи просек, да би се ублажио проблем флукуације података на општинском нивоу који је за општину Тутин присутан само код обухвата припремним предшколским програмом.

2.7.3 Socijalna zaštita

Udeo rashoda za socijalnu zaštitu u opštinskom budžetu iznosio je 6,2%, što je na nivou proseka izdvajanja za socijalnu zaštitu JLS u Republici Srbiji (5-6%).

U Tutinu su se obezbeđivale usluge pomoć u kući za stare (za 80 korisnika koji su svi stariji od 65 godina, svih 12 meseci i intenzitetom od 10 sati pružene usluge korisniku nedeljno), lični pratilac deteta (obezbeđeno za osmoro dece) i prihvatilište za žrtve nasilja (koristila samo jedna osoba) tokom 2018. godine. Sredstva su dominantno obezbeđena iz namenskog transfera (80%), a udeo rashoda za usluge socijalne zaštite u nadležnosti JLS iznosio je 1,3% opštinskog budžeta.

Udeo rashoda za materijalnu podršku u nadležnosti JLS u opštini Tutin iznosio je 1,8% u 2018. godini. Najveći deo ukupne materijalne podrške je u novcu (čak 89,6%) kroz isplatu jednokratne novčane pomoći, a tu su i usluge narodne kuhinje. Celokupna materijalna podrška u opštini dodeljivana je uz proveru materijalnog stanja.

2.7.4 Kultura

Kulturna politika u Tutinu se sprovodi kroz dve lokalne ustanove: Multimedijalni centar - Centar za kulturu, turizam, omladinu i sport i Narodnu biblioteku „Dr. Ejup Mušović“.

Multimedijalni centar osnovan je 2007. godine, i u okviru njega održavaju se bioskopske projekcije, pozorišne predstave, horski i orkestarski sadržaji, književni susret, izložbe slika.

Opština Tutin ima svoje kulturno umetničko društvo.

Narodna biblioteka „Dr. Ejup Mušović“ osnovana je 1989. godine, i ima Zavičajno, Dečije i Odeljenje za odrasle. Na godišnjem nivou biblioteka ima oko 1.100 članova. Narodna biblioteka funkcioniše u svega 150 m² i zbog malog prostora, jedina u Raškom okrugu nema prostor za održavanje programa, niti čitaonicu. Pored rada sa korisnicima, biblioteka ponekad organizuje promocije knjiga, književne večeri, opštinska i regionalna takmičenja.

U Tutinu se organizuju sledeće manifestacije: Dani kulture opštine, Smotra stvaralaštva iz svih oblasti kulture, Takmičenje pevača amatera, Festival dečije pesme, Smotra narodnog stvaralaštva i seoski vašari.

Tutinski Multimedijalni centar organizator je Međunarodnog festivala pesama za decu „Otvoreno srce“, festivala „City star“, festivala „Raspevano proleće“, Međunarodnog dana folklor.

Opština Tutin za oblast kulture izdvojila je 2,9% ukupnog budžeta u 2019. godini.

2.7.5 Sport

Opštinska ustanova za sport „Tutin“ je organizator i koordinator sportskih zbivanja u opštini, učestvuje u organizaciji svih ligaških utakmica klubova, turnirskih takmičenja, mitinga i kros takmičenja.

Sportski savez opštine Tutin osnovan je 2016. godine.

Na teritoriji opštine Tutin aktivni su sledeći sportski klubovi: džudo klub, fudbalski klub, odbojkaški klub (muški i ženski), atletski klub, stono-teniski klub, šahovski klub, karate klub, košarkaški klub, veslački klub, skijaški klub, streličarski klub, kao i dva udruženja za sportski ribolov. Najveći broj klubova nosi naziv Tutin.

Od **sportskih objekata** opština Tutin ima dva rekreativna centra (2.300 m² i 2.100 m²), koji se nalaze pri školama i imaju terene za male sportove. Gradski stadion (22.500 m²) sa atletskom stazom je u završnoj fazi izgradnje u naselju Čair, planirano je da može da primi oko 10.000 gledalaca. Atletska staza je sa podlogom od šljake, bez mogućnosti ugradnje savremenijeg materijala (tartana). Hala sportova (1.575 m²) je sredstvima lokalne samouprave samo delimično izgrađena i kao takva je nefunkcionalna duži vremenski period. Nalazi se u dvorištu osnovne škole, predviđeno je da ima oko 3.000 sedišta.

Od **sportskih manifestacija** izdvajaju se: šahovski memorijal, Teferič Koštampolje, Teferič Ljeskova i Teferič Polica (višeboj), tradicionalni turnir u malom fudbalu, tradicionalni plivački maraton (plivanje, veslanje, sportski ribolov), tradicionalni turnir u malom fudbalu, susreti učenika osnovnih škola (mali fudbal, odbojka, atletika), radničko-sportske igre (mali fudbal, odbojka, stoni tenis), kros RTS-a (atletika), „Igre bez granica“ (dečije igre), opštinska liga u malom fudbalu (osnovne škole).

Sa učešćem od **2,37% izdvajanja za sport i rekreaciju** u ukupnim rashodima budžeta u 2019. godini, opština Tutin izdvaja znatno manje sredstva za ovu kategoriju rashoda u odnosu na uporedive JLS i na prosek Republike Srbije.

2.7.6 Omladina

U Tutinu postoji i aktivno radi **Kancelarija za mlade**, koja se brine o potrebama mladih na nivou opštine. Nalazi se u zgradi Kulturnog centra.

Tutinska inicijativa mladih je nevladina organizacija registrovana 2016. godine, koja ima ukupno 5 stalnih članova i 10 volontera. Aktivnosti ove organizacije vezane su za ostvarivanje ciljeva u oblastima omladinske politike, promocije aktivizma i volonterizma, formalnog i neformalnog obrazovanja mladih, izgradnje građanskog društva, javnog zastupanja, bezbednosti, transparentnosti, zaštite životne sredine i održivog razvoja. Do sada su organizovali javne debate, humanitarne i volonterske akcije.

2.8 SWOT analiza

Snage	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> • Izrazito mlada populacija • Pozitivni demografski trend • Multi - etnička i multi - kulturalna sredina • Razvijena građevinska industrija • Razvijena drvno - prerađivačka i industrija nameštaja • Bogatstvo šumama • Razvijena kancelarija za LER • Veliki broj poljoprivrednih gazdinstava • Turistički potencijali (Pešterska visoravan, Draško - Mojsinjske planine, kulturno - istorijski spomenici, Kanjon Ibra, lovišta) • Regionalna turistička organizacija • Energetski potencijal • Raznovrstan biljni i životinjski svet • Zaštićeno područje - Pešterska visoravan 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedovoljno razvijena privreda • Nizak stepen prerade proizvoda • Visoka nezaposlenost i nedovoljne mogućnosti za zaposlenje • Nedostatak stručne radne snage • Nizak životni standard • Nedovoljno iskorišćeni potencijali za stočarstvo • Neadekvatna tehnička opremljenost poljoprivrednika • Nedovoljno edukovani poljoprivredni proizvođači • Nerazvijen turizam - neiskorišćeni potencijali, nerazvijena turistička infrastruktura, nerazvijeni smeštajni kapaciteti • Surovi klimatski uslovi

<ul style="list-style-type: none"> • Uspostavljeno organizovano odnošenje smeća • Izdašna izvorišta vode • Udruženja aktivna u oblasti ZŠS • Opšta bolnica • Biblioteka Dr. Ejup Mušović • Multimedijalni centar - Centar za kulturu, turizam, omladinu i sport • Lokalne manifestacije • Dobra pokrivenost osnovnim obrazovanjem • Centar za socijalni rad • Razvijene i dostupne 2 lokalne usluge socijalne zaštite • KUD „Tutin“ deo Centra za kulturu, omladinu i sport 	<ul style="list-style-type: none"> • Udaljenost od glavnih putnih pravaca • Nerazvijena putna infrastruktura • Ne postoji gasovod • Loša komunalna infrastruktura (nedovoljna pokrivenost kanalizacionom mrežom, loš kvalitet podzemne infrastrukture) • Nerešeno vodosnabdevanje na Pešteru • Nedovoljno razvijena telekomunikaciona mreža u seoskom području • Loša nisko-naponska elektro-energetska mreža u seoskom području • Nedostatak visoko-naponske mreže u delu seoskog područja pogodnog za industriju • Neadekvatna urbanistička uređenost • Nesanitarna i loše pozicionirana deponija • Neadekvatno upravljanje šumama • Nedovoljna ekološka svest građana • Loše vodosnabdevanje u seoskom području • Nedovoljna opremljenost JKP za odnošenje smeća • Nepostojanje postrojenja za preradu otpadnih voda • Ne postoje filteri na dimnjacima • Rečna korita su nedovoljno uređena • Ne postoji centar za reciklažu • Ne postoji toplana • Nedovoljna aktivnost mladih • Nedovoljni kapaciteti u predškolskim ustanovama • Nedovoljna dostupnost srednjeg obrazovanja • Nedovoljna dostupnost visokog obrazovanja • Nerazvijena infrastruktura za kulturu (pozorište, bioskop, muzej...) • Nedovoljno kulturnih sadržaja • Nepostoji javni prevoz • Nedovoljno dostupne usluge socijalne zaštite • Nema licenciranih pružalaca usluga socijalne zaštite • Nedovoljna opremljenost Opšte bolnice
Šanse	Opasnosti
<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj turizma (planinski, seoski i lovni) • Razvoj stočarstva i proizvodnja zdrave hrane • Izgradnja i otvaranje koridora 11 • Prekogranična saradnja • Saradnja sa dijasporom u oblasti turizma i privlačenja investicija • Prerada drveta 	<ul style="list-style-type: none"> • Snažan odliv stanovništva • Visoka centralizacija državne uprave • Loša komunikacija sa republičkim institucijama i javnim preduzećima • Centralizovano upravljanje zaštićenim područjima i izostanak uticaja na upravljanje zaštićenim područjima

<ul style="list-style-type: none"> • Udruživanje poljoprivrednika • Ulaganje u otkupne i prerađivačke kapacitete za mleko i meso • Razvoj među-opštinske saradnje • Prikupljanje i prerada šumskih proizvoda, lekovitog bilja • Edukacija poljoprivrednika • Implementacija Regionalnog plana za upravljanje čvrstim otpadom • Nacionalni program „Čista Srbija“ - uspostavljanje sistema za upravljanje otpadnim vodama • Korišćenje sredstava iz međunarodnih fondova (Interreg IPA CBC, IPARD...) • Iskorišćenje potencijala obnovljivih izvora energije • Ekološka edukacija građana 	<ul style="list-style-type: none"> • Zagađenje životne sredine • Loša saradnja sa JP Srbija Šume • Nekontrolisano krčenje šuma • Nestanak životinja usled seče šuma • Ugrožavanje izdašnosti izvorišta zbog nekontrolisane seče šuma • Monopolski položaj JP Elektroprivreda • Stvaranje divljih deponija • Siromaštvo • Pusta sela • Negativan uticaj medija
--	---

3. Vizija

Vizija opštine Tutin 2028 godine je nastala kao rezultat zajedničkog rada opštinskog koordinacionog tima za izradu Plana razvoja 2022 - 2028, tematskih radnih grupa i kroz konsultativni proces sa zainteresovanim stranama. Vizija predstavlja željenu projekciju budućnosti i ukazuje na promene koje se žele postići u lokalnoj zajednici iskazane kroz prioritetne ciljeve razvoja, a koje se dostižu kroz realizaciju planiranih mera.

Vizija opštine Tutin u 2028 godini glasi:

Општина Тутин је инфраструктурно опремљена, саобраћајно повезана, економски развијена, препозната као туристичка дестинација са нетакнутом природом, здравом храном и задовољном мултикултуралном најмлађом популацијом, са очуваном културном баштином и богатим садржајем.

4.1 Tabelarni pregled prioritetnih ciljeva i mera

Razvojni pravac	Prioritetni cilj	Mere za ostvarenje prioritetnog cilja
Urbani razvoj i zaštita životne sredine	1.1 Čista i uređena životna sredina	1.1.1 Izgradnja sistema za upravljanje otpadnim vodama
		1.1.2 Uređenje korita reke Vidrenjak
		1.1.3 Stvaranje preduslova za rešavanje problema uklanjanja komunalnog otpada
		1.1.4 Dodatno opremanje JKP „Gradac“ Tutin
		1.1.5 Izgradnja toplane i toplovodne mreže za javne objekte
	1.2 Gradsko jezgro je urbanistički uređeno, funkcionalno i bezbedno za građane	1.2.1 Izgradnja šetališta, zelene površine i parkinga
		1.2.2 Uređenje saobraćajne infrastrukture sa pratećim javnim površinama
	1.3 Najveći broj stanovnika ima pristup pijaćoj vodi sa kontrolisanim kvalitetom	1.3.1 Izgradnja vodovodne mreže
		1.3.2 Rekonstrukcija dotrajale vodovodne mreže
		1.3.3 Rekonstrukcija vodozahvata
		1.3.4 Rekonstrukcija / dogradnja bazena - akumulacije pijaće vode
	Razvojni pravac	Prioritetni cilj
Ekonomski razvoj	2.1 Kreirani preduslovi za razvoj turizma	2.1.1 Izrada lokalnog programa razvoja turizma
		2.1.2 Razvoj turističke, komunalne, putne i energetske infrastrukture na turističkim lokalitetima
		2.1.3 Promocija turističkih potencijala, lokaliteta i proizvoda Tutina
	2.2 Kreirano povoljno poslovno okruženje, kao preduslov za brži ekonomski razvoj	2.2.1 Izrada projektno - tehničke dokumentacije za obnovljive izvore energije (solarni paneli, vetro -generatori, mini hidroelektrane)

		2.2.2 Uređenje i opremanje poslovnih i industrijskih zona
		2.2.3 Razvoj i sprovođenje lokalnog akcionog plana zapošljavanja u skladu sa potrebama privrede
	2.3 Povećana efikasnost, konkurentnost i održivost poljoprivredne proizvodnje i prerade	2.3.1 Razvoj lokalnog programa razvoja poljoprivrede
		2.3.2 Sprovođenje lokalnih podsticaja za unapređenje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje i prerade (investicije u opremu, preradu, udruživanje i zaštitu geografskog porekla)
		2.3.3 Edukacije poljoprivrednika
Razvojni pravac	Prioritetni cilj	Mere za ostvarenje prioritetnog cilja
Društveni razvoj	3.1 Građani opštine Tutin imaju pristupačnu i kvalitetnu primarnu i sekundarnu zdravstvenu zaštitu	3.1.1 Završetak izgradnje i opremanje bolnice u cilju očuvanja statusa opšte bolnice
		3.1.2 Obezbeđivanje adekvatnog broja i strukture medicinskog kadra
	3.2 Obezbeđeni preduslovi za pravilan razvoj dece kroz povećan obuhvat dece jaslenog i vrtićkog uzrasta	3.2.1 Podizanje svesti građana o značaju POV za razvoj dece
		3.2.2 Poboljšanje uslova rada predškolske ustanove
	3.3 Unapređen kvalitet i dostupnost osnovnog i srednjeg obrazovanja	3.3.1 Unapređenje uslova u osnovnim i srednjim školama
		3.3.2 Unapređenje mogućnosti za formalno obrazovanje u Tutinu
	3.4 Građani Tutina, a posebno omladina imaju adekvatne uslove za sport i rekreaciju	3.4.1 Izrada LAP - a za omladinu i sport
		3.4.2 Izgradnja i rekonstrukcija sportsko - rekreativne infrastrukture
		3.4.3 Podizanje svesti i promovisanje bavljenja sportom i sportskim aktivnostima

	3.5 Građani opštine Tutin imaju pristupačnu i kvalitetnu socijalnu zaštitu	3.5.1 Pružanje podrške za izgradnju kapaciteta i licenciranje lokalnog pružaoca socijalnih usluga
		3.5.2 Uvođenje novih usluga socijalne zaštite
		3.5.3 Razvoj lokalnih politika u oblasti socijalne zaštite

4.2 Detaljan opis prioriternih ciljeva i mera

4.2.1 Razvojni pravac - Urbani razvoj i zaštita životne sredine

Prioritetni cilj 1.1	Čista i uređena životna sredina		
Pokazatelji učinka	Izvor verifikacije	Početna vrednost 2019	Ciljana vrednost 2028
Udeo prečišćenih otpadnih voda	Izveštaj JLS	0%	95%
Udeo domaćinstava priključenih na kanalizacionu mrežu	RZS	53%	95%
Broj domaćinstava priključenih na kanalizacionu mrežu	RZS	3515	7600
Dužina izgrađene/rekonstruisane kanalizacione mreže	RGZ	66 km	140 km
Udeo otpada koji se bezbedno odloži i transportuje	Izveštaj JKP	60%	90%
<p>Образложење: Квалитет воде река на територији општине Тутин имају добар и одличан еколошки статус⁹. Monitoring kvaliteta površinskih voda nije uspostavljen na teritoriji opštine. Glavne izvore zagađenja određenog broja vodotokova predstavljaju kontinuirano ispuštanje neprečišćenih otpadnih voda, nekontrolisano odlaganje otpada i zagađenje koje potiče od poljoprivrede.</p> <p>Otpadne vode koje se sakupljaju kroz kanalizaciju se ispuštaju bez prečišćavanja direktno u površinske</p>			

⁹ На териотирији општине Тутин нема успостављено мерно место у државној мрежи мониторинга, па је оцена квалитета дата на основу процене базиране на најближем мерном месту. Најближе мерно место је станица Пријеполје на реци Лим и на основу тих мерења је вода реке Лим сврстана у други и прву класу квалитета, на основу оцену по различитим параметрима, где прва класа представља „одличан еколошког статуса воде”, а друга класа представља „добар еколошки статус воде”. Резултати су дати у публикацији: „Резултати испитивања квалитета површинских и подземних вода у Републици Србији за 2018. годину” – Агенција за заштиту животне средине

vodotokove. Neprečišćene komunalne otpadne vode se iz kanalizacije ispuštaju u reku Vidrenjak, koja se zatim uliva u reku Ibar. Dužina kanalizacione mreže iznosi 66 km i na nju je priključeno 3515 domaćinstava, što predstavlja 53% od ukupnog broja domaćinstava što je značajno niža pokrivenost u odnosu na Raški okrug, koja iznosi 67%, i niža u odnosu na Republiku Srbiju koja iznosi 66,2%. Otpadne vode koje se sakupljaju kroz kanalizaciju se ispuštaju bez prečišćavanja direktno u površinske vodotokove. Neprečišćene komunalne otpadne vode se iz kanalizacije ispuštaju u reku Vidrenjak, koja se zatim uliva u reku Ibar. Seoska domaćinstva, koja nemaju pristup kanalizaciji, otpadnu vodu ispuštaju direktno u okolinu ili u septičke jame. Količina ispuštenih otpadnih voda je, prema podacima iz 2018. godine, iznosila 651.000 m³, od čega u kanalizaciju ispušteno 467.000 m³. Sistem za odvođenje atmosferskih voda je delimično izgrađen za urbano naselje opštine Tutin i atmosferske vode se odvođe kišnom kanalizacijom iz najužeg centra naselja, dok u ostalim naseljima atmosferske vode otiču površinski, kao i u seoskim naseljima.

Upravljanje otpadom na teritoriji opštine nije uspostavljeno prema propisanim standardima, jer se sakupljeni komunalni otpad odlaže na nesanitarnu deponiju, a otpad koji se ne sakuplja završava na divljim deponijama i smetlištima. Čvrsti komunalni otpad koji se sakupi odlaže se na nesanitarnu deponiju „Golo brdo“, koja se nalazi u Novom Pazaru.

U cilju očuvanja životne sredine, neophodno je unaprediti upravljanje otpadom i otpadnim vodama.

Veza sa COR

Cilj 6. Obezbediti dostupnost i održivo upravljanje vodom i sanitacijama za sve

6.3 Do kraja 2030. unaprediti kvalitet vode smanjenjem zagađenja, eliminisati rasipanje i na najmanju moguću meri svesti ispuštanje opasnih hemikalija i materijala, prepoloviti udeo nepročišćenih otpadnih voda i značajno povećati recikliranje i bezbednu ponovnu upotrebu na globalnom nivou.

6.6 Do 2030. godine zaštititi i obnovljati ekosisteme vezane za vodu, uključujući planine, šume, močvare, reke, akvifere i jezera.

Cilj 11. Učiniti gradove i ljudska naselja inkluzivnim, bezbednim, otpornim i održivim

11.3 Do 2030. unaprediti inkluzivnu i održivu urbanizaciju i kapacitete za participativno, integrisano i održivo planiranje i upravljanje ljudskim naseljima u svim zemljama.

11.6 Do 2030. smanjiti negativan uticaj gradova na životnu sredinu meren po glavi stanovnika, uključujući posebnu pažnju o kvalitetu vazduha i upravljanju otpadom na opštinskom i drugim nivoima.

Predložene mere

1.1.1 Izgradnja sistema za upravljanje otpadnim vodama

Mera podrazumeva izgradnju i opremanje 5 fabrika za prečišćavanje otpadnih voda, kao i izgradnju kanalizacione mreže u dužini od 10 - 20km do postojećeg kolektora. Sredstva su obezbeđena iz nacionalnog programa „Čista Srbija“

Odgovorna strana	Procenjena vrednost	Izvori finansiranja	Rok
Opština Tutin - Odeljenje za privredu i lokalni ekonomski razvoj - Odeljenje za urbanizam	42.500.000 EUR	Republika Srbija, Program „Čista Srbija“	Srednji

imovinsko - pravne i komunalno - stambene poslove			
1.1.2 Uređenje korita reke Vidrenjak i njenih pritoka			
Projekat uređenja korita reke Vidrenjak i njenih pritoka je izrađen. Mera podrazumeva rešavanje pravno - imovinskih odnosa, kao preduslova za izdavanje građevinske dozvole, kao i projektovanje i izgradnju kanalizacione mreže u dužini od 2km od Pečonice do postojećeg kolektora, zatim 2 km od naselja Kajetina do postojećeg kolektora, vraćanje korita reke u stari tok, produbljivanje, proširenje i zidanje korita u dužini od 10 km.			
Odgovorna strana	Procenjena vrednost	Izvori finansiranja	Rok
Opština Tutin - Odeljenje za privredu i lokalni ekonomski razvoj - Odeljenje za urbanizam imovinsko - pravne i komunalno - stambene poslove	900.000.000 RSD	- EU fondovi - Donacije - Budžet Republike Srbije - Budžet Opštine Tutin	Srednji
1.1.3 Stvaranje preduslova za rešavanje problema uklanjanja komunalnog otpada (identifikacija lokacije i izrada plana)			
Izgradnja regionalne deponije je predviđena na teritoriji Opštine Raška, koja je predviđena za grad Novi Pazar i opštine Raška i Tutin. U toku je izrada studije izvodljivosti sa idejnim rešenjem i studije o proceni uticaja na životnu sredinu.			
U Tutinu je planirana izgradnja transfer stanice gde će se vršiti privremeno odlaganje i separacija otpada, nakon čega će se vršiti transport na regionalnu deponiju.			
Mera podrazumeva opredeljivanje lokacije površine minimalno 1,5ha površine za transfer stanicu, izradu projektne dokumentacije, kao i izgradnju komunalne, putne i energetske infrastrukture do iste.			
Odgovorna institucija	Procenjena vrednost	Izvori (potencijalni) finansiranja	Rok
Opština Tutin - Odeljenje za privredu i lokalni ekonomski razvoj - Odeljenje za urbanizam imovinsko pravne i komunalno stambene poslove	80.000.000 RSD	- EU fondovi - Donacije - Budžet Republike Srbije - Budžet	dug

- JKP „Gradac“ Tutin		Opštine Tutin	
1.1.4 Dodatno opremanje JKP „Gradac Tutin“			
<p>Kako bi se omogućilo adekvatno odlaganje smeća na celoj teritoriji Opštine Tutin, kao i transport do transfer stanice, neophodno je dodatno opremiti JKP „Gradac Tutin“, nadležno za poslove sakupljanja komunalnog otpada.</p> <p>Mera podrazumeva nabavku 4 kamiona smećara, 2 kombinovana vozila za odnošenje velikih kada, 27000 kanti od 1m3 za primarnu selekciju otpada, kao i 250 čeličnih kontejnera.</p>			
Odgovorna institucija	Procenjena vrednost	Izvori finansiranja	Rok
Opština Tutin - Odeljenje za urbanizam imovinsko - pravne i komunalno - stambene poslove - JKP „Gradac“ Tutin	252.000.000 RSD	- EU fondovi - Donacije - Budžet Republike Srbije - Budžet Opštine Tutin	Dug
1.1.5 Izgradnja toplane i toplovodne mreže za javne objekte			
<p>U cilju racionalnije potrošnje energije i smanjenja negativnih uticaja na životnu sredinu, potrebno je igraditi toplanu i toplovodnu mrežu za grejanje javnih objekata.</p> <p>Mera podrazumeva izgradnju i opremanje 2 kotlarnice i toplovodne mreže dužine oko 1500 m za grejanje Doma zdravlja, Opšte bolnice, upravne zgrade opštine Tutin, sportske sale i 2 osnovne škole. Potrebno je izraditi nedostajuću projektno - tehničku dokumentaciju, obezbediti građevinsku dozvolu, razviti izvođački projekat i konačno sprovesti građevinske radove.</p>			
Odgovorna strana	Procenjena vrednost	Izvori finansiranja	Rok
Opština Tutin - Odeljenje za privredu i lokalni ekonomski razvoj - Odeljenje za urbanizam imovinsko - pravne i komunalno - stambene poslove - JKP „Gradac“ Tutin	310.000.000 RSD	- EU fondovi - Donacije - Budžet Republike Srbije - Budžet Opštine Tutin	dug

Prioritetni cilj 1.2	Gradsko jezgro je urbanistički uređeno, funkcionalno i bezbedno za građane		
Pokazatelji učinka	Izvor verifikacije	Početna vrednost 2021	Ciljana vrednost 2028
Površina uređene javne površine na teritoriji opštine namenjenih za šetališta i rekreaciju	RGZ	65000 m ²	130000 m ²
Površina izgrađenih trotoara	RGZ	30000 m ²	135000 m ²
Površina namenjena za parking	RGZ	2500 m ²	10000 m ²
<p>Objašnjenje:</p> <p>Trenutno u urbanom delu Tutina postoje 2 obuhvatne celine uređene za šetalište i rekreaciju – gradski trg sa oko 10000 m² i Eko park „Cikiljevac“ površine 55000 m². Planskim dokumentima su predviđene šetališne zone uz reku Vidrenjak sa oko 20000 m² i zelene površine na lokacijama Gradac i Borići ukupne površine 100000 m². Imajući u vidu prostornu skučenost, nedovoljnu urbanističku uređenost, kao i činjenicu da je Eko park „Cikiljevac“ relativno dislociran, građani imaju potrebu za uređenjem dodatnih javnih površina pogodnih za pešačenje i rekreaciju, trotoara, kao i za dodatnim javnim površinama za parking vozila.</p> <p>Dodatni problem jeste prolazak tranzitnog saobraćaja kroz gradsko jezgro što stvara velike gužve, buku i zagađenje. Sve navedeno stvara pretnju po normalno funkcionisanje, zdravlje i bezbednost građana Tutina, te je neophodno izmestiti tranzitni saobraćaj iz grada.</p>			
<p>Veza sa COR</p> <p>Cilj 11: Učiniti gradove i ljudska naselja inkluzivnim, bezbednim, prilagodljivim i održivim</p> <p>11.1 Do 2030. osigurati da svi imaju pristup adekvatnom, bezbednom i pristupačnom stanovanju i osnovnim uslugama, unaprediti neuslovna naselja</p> <p>11.3 Do 2030. unaprediti inkluzivnu i održivu urbanizaciju i kapacitete za participativno, integrisano i održivo planiranje i upravljanje ljudskim naseljima u svim zemljama</p> <p>11.6 Do 2030. smanjiti negativan uticaj gradova na životnu sredinu meren po glavi stanovnika, sa posebnom pažnjom na kvalitet vazduha i upravljanje otpadom na opštinskom i drugim nivoima</p> <p>11.7 Do 2030. omogućiti univerzalni pristup bezbednim, inkluzivnim i pristupačnim zelenim i javnim površinama, posebno za žene i decu, starija lica i osobe sa invaliditetom</p>			
<p>Predložene mere</p>			
<p>1.2.1 Izgradnja šetališta, zelene površine i parkinga</p>			
<p>Nakon uređenja korita reke Vidrenjak i njenih pritoka, stvaraju se uslovi za izgradnju šetališta i zelenih površina uz reku u dužini od 3km i širini do 2m do 5m. Izrađena je projektna dokumentacija do građevinske dozvole. Takođe je urbanističkim planovima predviđena izgradnja zelenih površina na lokacijama Borići i Gradac, Promuklice i Cikiljevac, Dobrača i Đurđevica.</p>			

Mera podrazumeva izradu projektne tehničke dokumentacije i izvođenje građevinskih radova na predviđenim lokacijama.

<i>Odgovorna strana</i>	<i>Procenjena vrednost</i>	<i>Izvori finansiranja</i>	<i>Rok</i>
Opština Tutina - Odeljenje za privredu i lokalni ekonomski razvoj - Odeljenje za urbanizam imovinsko - pravne i komunalno - stambene poslove - JKP „Gradac“ Tutin	950.000.000 rsd	- EU fondovi - Donacije - Budžet Republike Srbije - Budžet Opštine Tutin	dug

1.2.2 Uređenje saobraćajne infrastrukture sa pratećim javnim površinama

Urbanističkim planovima su predviđene obilaznice iz pravca Novog Pazara prema Leskovi i Tutinu, kao i iz pravca Novog Pazara prema Mehovom kršu, i treća iz Leskove te Gornje Pešteri, prema granici sa Crnom Gorom prema Mehovom Kršu.

Mera podrazumeva izradu projekata, rešavanje pravno imovinskih odnosa, izgradnju saobraćajnica i prateću infrastrukturu. Ukupna dužina svih planiranih tranzitnih saobraćajnica sa pristupnim saobraćajnicama i raskrscinama iznosi oko 20 km.

<i>Odgovorna strana</i>	<i>Procenjena vrednost</i>	<i>Izvori finansiranja</i>	<i>Rok</i>
Opština Tutin - Odeljenje za privredu i lokalni ekonomski razvoj - Odeljenje za urbanizam imovinsko - pravne i komunalno - stambene poslove	40.000.000 EUR	- EU fondovi - Donacije - Budžet Republike Srbije - Budžet Opštine Tutin	dug

Prioritetni cilj 1.3

Najveći broj građana Tutina ima pristup pijaćoj vodi sa kontrolisanim kvalitetom

Pokazatelji učinka	Izvor verifikacije	Početna vrednost	Ciljana vrednost
Udeo domaćinstava priključenih na vodovodnu mrežu	RZS	68,4%	95%
Dužina vodovodne mreže	JKP i RGZ	69km	100km
<p>Objašnjenje:</p> <p>Snabdevanje vodom za piće stanovnika opštine Tutin nije na zadovoljavajućem nivou. Na vodovodnu mrežu dužine 69 km priključeno je 4539 domaćinstava, što predstavlja 68,4% od ukupnog broja domaćinstava. Pristup domaćinstava vodovodnoj mreži je niži u odnosu na prosek Raškog okruga, koji iznosi 79,1% i niži u odnosu na prosek u Republici Srbiji koji iznosi 86,7%.</p> <p>Pored toga što su izvorišta promenljivog kapaciteta, dolazi i do povremenog zamućenja, jer ne postoji izgrađeno postrojenje za pripremu vode za piće. Vodovodna mreža je stara pa postoje veliki gubici u mreži. Zbog svega toga dolazi do redukcije vodosnabdevanja u malovodnom delu godine.</p> <p>Na područjima na kojima ne postoje vodovodni sistemi, stanovništvo se snabdeva vodom iz lokalnih izvorišta i bunara za koje nije uspostavljena redovna kontrola kvaliteta.</p> <p>Na osnovu navedenog se može zaključiti da je neophodno unaprediti kapacitet i kvalitet vodosnabdevanja građana Tutina kroz izgradnju i rekonstrukciju vodovodne mreže, vodozahvata i akumulacija.</p>			
<p>Veza sa COR</p> <p>Cilj 6. Obezbediti sanitarne uslove i pristup pijaćoj vodi za sve</p> <p>6.1 Do 2030. postići univerzalan i jednak pristup bezbednoj i priuštivoj pijaćoj vodi za sve.</p>			
<p>Predložene mere</p> <p>1.3.1 Izgradnja vodovodne mreže</p>			
<p>Na osnovu raspoloživih podataka, potrebno je izgraditi još 31 km primarne i sekundarne vodovodne infrastrukture u prigradskim i seoskim područjima. Do sada je urađena projektno tehnička dokumentacija sa građevinskim dozvolama za pojedine lokalitete. Mera podrazumeva izradu projekata, rešavanje pravno imovinskih odnosa i izgradnju vodovodne infrastrukture.</p>			
Odgovorna strana	Procenjena vrednost	Izvori finansiranja	Rok
Opština Tutin	225.000.000 rsd	- EU fondovi	Dug
- Odeljenje za privredu i lokalni ekonomski razvoj		- Donacije	
- Odeljenje za urbanizam imovinsko - pravne i komunalno - stambene		- Budžet Republike Srbije	
		- Budžet Opštine Tutin	

poslove			
- JKP „Gradac“ Tutin			
1.3.2 Rekonstrukcija dotrajale vodovodne mreže			
S obzirom da je urađena projektno - tehnička dokumentacija i obezbeđena građevinska dozvola za lokacije, mera podrazumeva izvođenje građevinskih radova na rekonstrukciji vodovodne mreže u dužini od 3000 m.			
Odgovorna institucija	Procenjena vrednost	Izvori finansiranja	Rok
- Odeljenje za privredu i lokalni ekonomski razvoj	54.000.000 RSD	- EU fondovi	Dug
- Odeljenje za urbanizam imovinsko - pravne i komunalno - stambene poslove		- Donacije	
- JKP „Gradac“		- Budžet Republike Srbije	
- Tutin		- Budžet Opštine Tutin	
1.3.3 Rekonstrukcija vodozahvata			
Merom je predviđena rekonstrukcija vodozahvata: Koničko Vrelo, Lipičko Vrelo, Raduša i rekonstrukcija vodozahvata na Donjoj Pešteri. Potrebno je izvesti građevinske radove u skladu sa već postojećom projektno-tehničkom dokumentacijom.			
Odgovorna institucija	Procenjena vrednost	Izvori finansiranja	Rok
Opština Tutin	50.000.000 RSD	- EU fondovi	dug
- Odeljenje za privredu i lokalni ekonomski razvoj		- Donacije	
- Odeljenje za urbanizam imovinsko - pravne i komunalno - stambene poslove		- Budžet Republike Srbije	
- JKP Gradac Tutin		- Budžet Opštine Tutin	
1.3.4 Rekonstrukcija/dogradnja bazena - akumulacije pijaće vode			
Mera podrazumeva rekonstrukciju/dogradnju gradskih bazena Dubovo i Radušnica, kao i bazen Čukotsko Vrelo. Potrebno je izvesti građevinske radove u skladu sa projektno-tehničkom dokumentacijom.			
Odgovorna institucija	Procenjena vrednost	Izvori finansiranja	Rok

- Odeljenje za privredu i lokalni ekonomski razvoj	30.000.000 RSD	- EU fondovi	dug
- Odeljenje za urbanizam imovinsko - pravne i komunalno - stambene poslove		- Donacije	
- JKP Gradac Tutin		- Budžet Republike Srbije - Budžet Opštine Tutin	

Razvojni pravac - Ekonomski razvoj

Prioritetni cilj 2.1:	Kreirani preduslovi za razvoj turizma na teritoriji opštine Tutin		
Pokazatelji učinka	Izvor verifikacije	Početna vrednost 2021	Ciljana vrednost 2028
Broj atraktivnih turističkih lokaliteta koji su spremni za investiranje u razvoj	TO	1	12
Izdavanja iz budžeta za program 4- Razvoj turizma	Opštinski budžet	0,35%	1,5%
<p>Objasnenje:</p> <p>Osnovno ograničenje za razvoj turizma je nerazvijen turistički proizvod, infrastrukturna neopremljenost prostora, nerazvijena promocija, nedostatak edukovanih kadrova u oblasti turizma, nerazvijena turistička signalizacija i dr.</p> <p>U Strategiji razvoja turizma Republike Srbije 2016-2025 , Tutin nije definisan kao jedna od prioritetnih turističkih destinacija u Srbiji, iako poslednjih godina oblast Peštarske visoravni beleži porast posetioca.</p> <p>Opština Tutin se ističe po prirodnim lepotama i potencijalima za razvoj turizma. Najveća visoravan na Balkanskom poluostrvu i jedna od najvećih u Evropi postaje pravi hit među ljubiteljima turizma novih, neistraženih i netaknutih predela, odnosno avanturista. Pešter je poznat i kao balkanski Sibir, a zbog nadmorske visine i velikog broja kulturnih i istorijskih spomenika, u nekim studijama su ga prozvali i balkanski Tibet. Peštarska visoravan je nadaleko čuvena po delikatesnim poljoprivrednim proizvodima i gastronomiji – peštarsko jagnje, sir i gusto ovčije mleko (jardum), sudžuk, jela od heljde, kao i unikatnim proizvodima domaće radinosti – ćilimi, torbice, prsluci i sl sa tradicionalnim balkanskim i orijentalnim motivima. Pored Pešteri, planinska lepotica Mokra Gora sa drugim najvišim vrhom u Srbiji Pogled sa 2155 mnv je idealna za uživaocce divlje prirode i avanturiste, alpiniste, maratonce, planinare, kajakaše, paraglajdere, ribolovce i fotografe.</p> <p>Pored prirodnih, opština Tutin obiluje kulturno istorijskim spomenicima koji su stavljeni pod zaštitu države kao i kulturno-istorijski spomenici od velikog značaja, i to : džamija u selu Gradac, Manastir Crna Reka, crkva Svetog Petra i Pavla i staro groblje oko nje, srednjovekovna crkva Izmirna, praistorisko arheološko nalazište „Gradac“, arheološko nalizšte „Gluhavica“, kuća Stane i Radoša Čukića, Hamzagića kuća, Pećinska crkva u Paljevu, Smolućska pećina. Takođe postoje odlični potencijali za razvoj seoskog turizma.</p>			

Opština Tutin formirala je javnu ustanovu – Centar za kulturu, turizam, omladinu i sport, koja se bavi razvojem turizma na teritoriji opštine i promocijom turističke ponude. Opština Tutin je jedan od osnivača Regionalne Turističke organizacije Sandžaka. Ipak razvoju turizma se idalje ne pristupa na strateški način s obzirom da ne postoji niti strategija, ni program razvoja turizma opštine Tutin.

Uprkos velikim potencijalima, Turizam u opštini Tutin nije razvijen, iako je kroz nekoliko lokalnih strateških dokumenata u prethodnom periodu, razvoj turizma označen kao strateški cilj. Prema poslednje objavljenim podacima za opštinu Tutin , u 2019.godini, Tutin je posetilo svega 279 turista, od čega 278 domaćih i 1 strani gost, koji su ukupno ostvarili 525 noćenja. Prosečan broj noćenja domaćih turista iznosio je 1.9 dana, dok srtanih gostiju 1 dan.

Razlozi za nerazvijenost turizma se ogledaju u nepovoljnoj smeštajnoj strukturi, nedostatku ugostiteljsko - turističkog kadra, nerazvijenom turističkom proizvodu, kao i nerazvijenih saobraćajnoj i turističkoj infrastrukturi. Zbog svega navedenog, u narednom planskom periodu potrebno je kreirati bazične preduslove za razvoj turizma.

Neophodno je takođe potencijalne turističke atrakcije i lokalitete urbanistički i infrastrukturno pripremiti i staviti na raspolaganje zainteresovanim investitorima i gostima.

Veza sa COR

8. Promovisati inkluzivan i održiv ekonomski rast, zaposlenost i dostojanstven rad za sve

8.9 Do 2030. osmisliti i primeniti politike za promovisanje održivog turizma koji stvara radna mesta i promoviše lokalnu kulturu i proizvode

Predložene mere

Mera: 2.1.1 Izrada lokalnog programa razvoja turizma

Kako bi se razvoj turizma odvijao planski i realizovani projekti doneli rezultate, opština bi trebalo da donese Program razvoja turizma u skladu sa Zakonom o turizmu, kojim bi se isplanirao razvoj potrebne turističke infra i suprastrukture, kao i razvoj turističkih atrakcija, marketing i edukacija kadrova.

Mera podrazumeva analizu postojećih turističkih resursa, kao i analizu raspoloživih turističkih potencijala na teritoriji, a sve u cilju identifikacije i izbora prioriteta, pravaca, ciljeva, mera, kao i njihovih nosilaca kada je u pitanju razvoj turizma. Lokalni program razvoja turizma će biti osnov za donošenje u sprovođenje pravih odluka i realizaciju odgovarajućih investicija i projekata kako bi Tutin postao jedinstvena i atraktivna turistička destinacija. Programom će biti defisani turistički proizvodi i lokaliteti koji će se razvijati u skladu sa lokalnim resursima sa jedne, kao i sa aktuelnim potrebama i trendovima u turizmu sa druge strane. Pored navedenog, najefektivniji prodajno - promotivni kanali i alati će biti osmišljeni i predloženi.

Odgovorne strane	Procenjena vrednost	Izvori finansiranja	Rok
Opština Tutin	2.000.000 RSD	- EU fondovi	Srednji
- Odeljenje za privredu i lokalni ekonomski razvoj		- Donacije	
- Centar za kulturu, turizam, omladinu i sport		- Budžet Republike Srbije	
		- Budžet	

		Opštine Tutin		
Mera: 2.1.2 Razvoj turističke, komunalne, putne i energetske infrastrukture na turističkim lokalitetima				
<p>Kako bi se turistički potencijali opštine Tutin iskoristili, neophodno je obezbediti osnovne uslove koji omogućavaju investicije u razvoj istih.</p> <p>Mera podrazumeva izgradnju planske dokumentacije, saobraćajne, komunalne i elektro - energetske infrastrukture na lokalitetima:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Peštarska visoravan • Vidikovac „Đurđevica“ • Jezero Gazivode • Spomenik prirode „Promuklice“ • Đerkarski homar • Planina Mokra Gora • Spomenik prirode „Godovska pećina“ • Arheološko nalazište „Smolučka pećina“ • Arheološko nalazište „Gluhavica“ • Izletišta „Miljina Glava“ • Izletišta „Polica • Izletišta Golać 				
<i>Odgovorne strane</i>	<i>Procenjena vrednost</i>	<i>Izvori finansiranja</i>		<i>Rok</i>
Opština Tutin - Odeljenje za privredu i lokalni ekonomski razvoj - Centar za kulturu, turizam, omladinu i sport	220.000.000 RSD	- EU fondovi - Donacije - Budžet Republike Srbije - Budžet Opštine Tutin	dug	
Mera: 2.1.3 Promocija turističkih potencijala, lokaliteta i proizvoda Tutina				
<p>Mera podrazumeva razvoj i realizaciju programa brendiranja i pozicioniranja Tutina kao potencijalno razvijene, jedinstvene i atraktivne turističke destinacije sa ciljem privlačenja investicija za razvoj identifikovanih turističkih lokaliteta, kao i privlačenje gostiju na postojeće atrakcije kao što su: Gradac, Spomenik prirode Promoklice, Godovska Pećina, Peštarska Visoravan, Jezero Gazivode, Planina Mokra Gora, kao i aktivnosti poput organizovanja teferidža, moto skupova, džipijada, ciklotruzma, paninarenja, pešačkih ruta jer je reljef opštine Tutin pogodan za organizovanje takvih manifestacija.</p>				
<i>Odgovorna institucija/partneri</i>	<i>Procenjena</i>	<i>Izvori finansiranja</i>		<i>Rok</i>

	<i>vrednost</i>		
Opština Tutin		- EU fondovi	
- Odeljenje za privredu i lokalni ekonomski razvoj	5.000.000	- Donacije	
- Centar za kulturu, turizam, omladinu i sport		- Budžet Republike Srbije	srednji
		- Budžet Opštine Tutin	

Prioritetni cilj 2.2:	Kreirano povoljno poslovno okruženje, kao preduslov za brži ekonomski razvoj		
Pokazatelji učinka	Izvor verifikacije	Početna vrednost 2020	Ciljana vrednost 2028
Ukupni poslovni prihodi privrednih društava	APR	4.967.899	6.000.000
Ukupni poslovni prihodi preduzetnika (u hiljadama rsd)	APR	1.815.806	2.100.000
Broj zaposlenih, kao % stanovništva starosti 15 i više godina	NSZ	19%	25%
Broj izgrađenih elektrana iz obnovljivih izvora energije (hidro, vetar, solar)	Upotrebne dozvole	2	10
<p>Obrazloženje:</p> <p>Prema stepenu razvijenosti opština Tutin spada u IV grupu (ispod 60% republičkog proseka) jedinica lokalne samouprave.</p> <p>Najznačajnije privredne grane koje predstavljaju stratešku osnovu razvoja opštine, a definisane su i prethodnim strateškim dokumentima jesu: poljoprivreda, prehrambena proizvodnja, prerada drveta, građevinarstvo i uslužne delatnosti – trgovina i turizam.</p> <p>Preduzetnička klima u opštini je ispod proseka Republike.</p> <p>Broj aktivnih privrednih društava na 1000 stanovnika iznosi 6,2 što je za 2,7 puta manje od republičkog proseka (prosek RS je 17 privrednih društava na 1000 stanovnika), dok je na nivou proseka Raškog okruga prosek 10,7 privrednih društava na 1000 stanovnika. Broj preduzetničkih radnji na 1000 stanovnika je 25, što je za 36% ispod proseka republike (prosek RS je 39 preduzetničkih radnji je na 1000 stanovnika), odnosno 34% manje od proseka okruga, koji iznosi 37,7 preduzetnika na 1000 stanovnika.</p> <p>Broj privrednih subjekata u poslednjih par godina je u blagom opadanju. Neto efekat novih privrednih subjekata je negativan i iznosi 0,2:1, što znači da se na 10 ugašenih preduzeća otvore 2 nova, dok na nivou Republike iznosi 1,5:1 (na 10 ugašenih firmi, otvori se 15 novih).</p> <p>Opština Tutin nema adekvatne uslove za razvoj privrede i privlačenje investicija. Izgradnjom auto puta preko Pešterske visoravni koji će biti svega 8 km udaljen od opštine Tutin, stvaraju se preduslovi za aktiviranje</p>			

planiranih industrijskih zona. Generalnim urbanističkim planovima su određene lokacije koje će biti na raspolaganju privrednim subjektima za pokretanje, ili proširenje privredne delatnosti i to: Štera, Leskova, Kraljevac, Pope - Godovo. Kako bi se pomenute lokacije stavile u privrednu funkciju i ponudile investitorima, neophodno je u zavostnosti od nivoa spremnosti uraditi planove detaljne regulacije, izgraditi saobraćajnu, komunalnu i elektro - energetska infrastrukturu.

Opština Tutin raspolaže veoma značajnim, a slabo iskorišćenim potencijalima za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora. Strateška orijentacija opštine je prema kreiranju uslova i usmeravanju investicija u iskorišćenje solarne i energije vetra.

Takođe je potrebno raditi na razvoju lokalne radne snage i usklađivanju sa potrebama poslodavaca.

Veza sa COR

8. Promovisati inkluzivan i održiv ekonomski rast, zaposlenost i dostojanstven rad za sve

8.2 Postizanje viših nivoa ekonomske produktivnosti kroz diversifikaciju, tehnološku nadogradnju i inovacije, uključujući fokusiranje na radno intenzivne i visoko profitabilne sektore

8.3 Promovisati razvojno orijentisane politike koje podržavaju produktivne aktivnosti, stvaranje dostojanstvenih poslova, preduzetništvo, kreativnost i inovativnost i podsticati formalizaciju i rast mikropreduzeća, odnosno malih i srednjih preduzeća, uključujući i pristup finansijskim uslugama

8.5 Do 2030. postići punu i produktivnu zaposlenost i dostojanstven rad za sve žene i muškarce, uključujući i mlade ljude i osobe sa invaliditetom, kao i jednaku platu za rad jednake vrednosti

Predložene mere

Mera 2.2.1 Izrada projektno - tehničke dokumentacije za obnovljive izvore energije (solarni paneli, vetro – generatori i mini hidroelektrane)

Na teritoriji opštine Tutin su identifikovane lokacije sa izuzetnim potencijalom za korišćenje obnovljivih izvora energije. Strateško opredeljenje opštine Tutin je da ide u pravcu privlačenja investitora u izgradnju vetro - generatora i solarnih elektrana.

Mera podrazumeva stvaranje uslova za investicije u korišćenje obnovljivih izvora energije, kroz izradu projektno - tehničke dokumentacije za identifikovane lokacije. Opština pruža svu potrebnu logističku podršku potencijalnim investitorima.

<i>Odgovorna institucija</i>	<i>Procenjena vrednost</i>	<i>Izvori finansiranja</i>	<i>Rok</i>
Opština Tutin Odeljenje za privredu i lokalni ekonomski razvoj	1.000.000 EUR	- Budžet Opštine Tutin - EU fondovi - Donacije - Budžet Republike Srbije - Budžet Opštine Tutin	dug

Mera 2.2.2 Uređenje i opremanje poslovnih i industrijskih zona

Mera podrazumeva:

- Infrastrukturno opremanje industrijske zone Štera. Do ove lokacije je došao regionalni put i urađen je PDR. Potrebno je da se uradi putna, komunalna i elektro - energetska infrastruktura.
- Infrastrukturno opremanje Industrijske zone Leskova. Za ovu lokaciju je urađen PDR i projektna dokumentacija u skladu sa prethodno važećim zakonskim rešenjem. Potrebno uskladiti projektnu dokumentaciju sa novim zakonskim rešenjem, te je opremiti saobraćajnom, komunalnom i elektro - energetsom infrastrukturom.
- Infrastrukturno opremanje industrijske zone Kraljevac
- Urbanističko uređenje i infrastrukturno opremanje industrijske zone Pope - Godovo

<i>Odgovorna institucija</i>	<i>Procenjena vrednost</i>	<i>Izvori finansiranja</i>	<i>Rok</i>
Opština Tutin Odeljenje za privredu i lokalni ekonomski razvoj	5.000.000 EUR	- EU fondovi - Donacije - Budžet Republike Srbije - Budžet Opštine Tutin	dug

Mera 2.2.3 Razvoj i sprovođenje lokalnog akcionog plana zapošljavanja (LAPZ) u skladu sa potrebama privrede

Mera podrazumeva sprovođenje mera aktivne politike zapošljavanja. LAPZ - om 2021 - 2023 je predviđeno sprovođenje tri mere u skladu sa NAPZ - om i to:

- samozapošljavanje,
- stručna praksa
- javni radovi

Mere će biti zajednički finansirane od strane JLS i Ministarstva za rad, zapošljavanje, socijalna i boračka pitanja.

<i>Odgovorna institucija</i>	<i>Procenjena vrednost</i>	<i>Izvori finansiranja</i>	<i>Rok</i>
- Opština Tutin - Odeljenje za privredu i lokalni ekonomski razvoj - Nacionalna služba za	10.000.000 RSD	- EU fondovi - Donacije - Budžet Republike Srbije - Budžet	dug

zapošljavanje		Opštine Tutin	
---------------	--	---------------	--

Prioritetni cilj 2.3:		Povećana efikasnost, konkurentnost i održivost poljoprivredne proizvodnje i prerade		
Pokazatelji učinka:		Izvor verifikacije	Početna vrednost 2020	Ciljana vrednost 2028
Količine prerađenog mleka		Kancelarija za LER	10.000.000l	12.000.000l
Količina prerađenog mesa		Kancelarija za LER	2.000.000kg	2.400.000 kg
Količina proizvedenog meda		Kancelarija za LER	90.000kg	115.000 kg
Količina prikupljenog i prerađenog lekovitog bilja		Kancelarija za LER	120.000kg	140.000 kg
Količina proizvedenih specijalnih žitarica (Ječam, ovas, spelta, heljda)		Kancelarija za LER	1.500.000kg	1.800.000kg
<p>Obrazloženje:</p> <p>Osnovne karakteristike poljoprivrede na teritoriji opštine Tutin, su usitnjenost poseda, mali broj grla stoke u poljoprivrednim gazdinstvima, neadekvatan proizvodni i smeštajni objekti, slaba primena savremenih tehnologija proizvodnje i uvođenje novog sortimenta i zastarela poljoprivredna mehanizacija. Zbog negativnih promena u poljoprivredi i stočarstvu koje su se desile u proteklom periodu (pad kupovne moći, smanjenje domaćeg i gubitak inostranog tržišta, i sl.), porodična gazdinstvima ostala su relativno nerazvijena, tržišno nedovoljno usmerena, sa tradicionalnim tehnologijama. Poljoprivredna gazdinstva, zbog nepovoljnog ekonomskog i socijalnog stanja nisu u mogućnosti da sama obezbede dovoljno sredstava za modernizaciju proizvodnje i kupovinu neophodne opreme za unapređenje razvoja stočarstva, voćarstva, ratarstva, povrtarstva, pčelarstva i dr. Investicije u nabavku opreme i mehanizacije malih i srednjih poljoprivredna gazdinstva su potrebne radi unapređenja sredstava i procesa proizvodnje, produktivnosti, konkurentnosti, kao i tehnološkog osposobljavanja gazdinstava, a sve radi postizanja veće ekonomske efikasnosti, veće orjentisanosti ka tržištu i dugoročne održivosti. Kupovinom savremene opreme i mehanizacije, zasnivanjem novih proizvodnih zasada, povećanjem broja grla stoke i ulaganjem u skladišne i prerađivačke kapacitete na poljoprivrednim gazdinstvima moguće je poboljšati ekonomske aspekte delovanja. Proizvodnja mleka i mlečnih prerađevina, mesa i mesnih prerađevina, sakupljanje i prerada šumskih plodova i lekovitog bilja, proizvodnja specijalnih vrsta žitarica i razvoj pčelarstva, predstavljaju izuzetno atraktivne delatnosti u poljoprivredi, koje poslednjih godina počinju da se tržišno usmeravaju u pravcu prihvatanja uslova i standarda EU. Nadmorska visina opštine Tutin, prirodni uslovi, fizičko-geografske karakteristike terena, kao i ekološka očuvanost - nezagađenost ekološke sredine predstavljaju izvanredne uslove za razvoj poljoprivredne proizvodnje.</p>				

Veza sa COR**2. Okončati glad, postići bezbednost hrane i poboljšanu ishranu i promovisati održivu poljoprivredu**

2.3 Do 2030. udvostručiti poljoprivrednu produktivnost i prihode malih proizvođača hrane, a posebno žena, autohtonih naroda, porodičnih poljoprivrednih proizvođača, stočara i ribara, kroz bezbedan i jednak pristup zemljištu, drugim proizvodnim resursima i podacima, saznanjima, finansijskim uslugama, tržištima i mogućnostima za ostvarivanje dodatne vrednosti, odnosno za zapošljavanje van poljoprivrede.

Predložene mere**Mera: 2.3.1 Razvoj lokalnog programa razvoja poljoprivrede**

Kako bi se razvoj poljoprivrede odvijao planski i realizovani projekti doneli rezultate, opština bi trebalo da donese Lokalni program razvoja poljoprivrede u skladu sa Zakonom o podsticajima u poljoprivredi i ruralnom razvoju (član 13), u kojem su definisane mere podrške poljoprivredi i ruralnom razvoju koje je moguće finansirati iz budžeta jedinica lokalnih samouprava.

Mera podrazumeva analizu trenutnog stanja u poljoprivredi, a sve u cilju identifikacije i izbora prioriternih pravaca, ciljeva, mera, kao i njihovih nosilaca kada je u pitanju razvoj poljoprivrede. Lokalni program razvoja poljoprivrede će biti osnov za donošenje u sprovođenje pravih odluka i realizaciju odgovarajućih investicija i projekata. Programom će biti definisane mere podrške poljoprivredi i ruralnom razvoju koje je moguće finansirati iz budžeta jedinica lokalnih samouprava.

<i>Odgovorna institucija</i>	<i>Procenjena vrednost</i>	<i>Izvori finansiranja</i>	<i>Rok</i>
Opština Tutin - Odeljenje za privredu i lokalni ekonomski razvoj	1 .000.000 RSD	- Budžet Opštine Tutin	srednji

Mera: 2.3.2 Sprovođenje lokalnih podsticaja za unapređenje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje i prerade (investicije u u opremu, preradu, udruživanje, geografsko poreklo)

Mera podrazumeva sprovođenje lokalnih podsticaja definisanih Lokalnim programom razvoja poljoprivrede. Imajući u vidu postojeće resurse, kao i razvojne potencijale u poljoprivredi opštine Tutin, podsticajne mere će biti usmerene na povećanje tehničko - tehnološke opremljenosti, investicije u mikro - prerađivačke kapacitete, te udruživanje i zaštitu geografskog porekla proizvoda od mesa, mleka, lekovitog bilja i šumskog voća, kao i specijalnih žitarica poput spelte, ječma, ovasa, heljde i sl. Posebna pažnja će biti posvećena organskoj proizvodnji imajući u vidu odlične uslove sa jedne i sve veću tražnju i tržišnu cenu sa druge strane za ovakve proizvode.

Mera podrazumeva finansijsku i tehničku podršku primarnim proizvođačima mleka, mesa i drugih poljoprivrednih proizvoda, uključujući heljdu, pčelinje proizvode, šumske plodove i lekovito bilje da započnu preradu, čime bi se omogućilo stvaranje dodatne vrednosti i produžavanje lanca vrednosti. U okviru ove mere će se dodatno podsticati udruživanje primarnih proizvođača u cilju zajedničke prerade.

<i>Odgovorna institucija</i>	<i>Procenjena vrednost</i>	<i>Izvori finansiranja</i>	<i>Rok</i>
------------------------------	----------------------------	----------------------------	------------

Opština Tutin - Odeljenje za privredu i lokalni ekonomski razvoj	50.000.000 RSD	- EU fondovi - Donacije - Budžet Republike Srbije - Budžet Opštine Tutin	srednji
--	----------------	---	---------

Mera: 2.3.3 Edukacije poljoprivrednika

Mera podrazumeva edukacije lokalnih poljoprivrednih proizvođača u cilju unapređenja njihovog nivoa znanja i primenu novih metoda i tehnika proizvodnje i prerade, kao tržišne pozicije, konkurentnosti. Edukacije će pružati stručna lica iz relevantnih oblasti na teme: primene agro - tehničkih mera, zaštite, održivih sistema proizvodnje u poljoprivredi, tehnologije prerade u cilju dodavanja vrednosti primarnim poljoprivrednim proizvodima, marketinga, brendiranja, prodaje i prednosti i načina udruživanja poljoprivrednika te zaštite geografskog porekla.

<i>Odgovorna institucija</i>	<i>Procenjena vrednost</i>	<i>Izvori finansiranja</i>	<i>Rok</i>
Opština Tutin - Odeljenje za privredu i lokalni ekonomski razvoj	1.000.000 RSD	Budžet opštine Tutin	Kratak

Razvojni pravac 3: Društveni razvoj

Prioritetni cilj 3.1:	Građani opštine Tutin imaju pristupačnu i kvalitetnu primarnu i sekundarnu zdravstvenu zaštitu		
Pokazatelji učinka	Izvor verifikacije	Početna vrednost 2020/2021	Ciljana vrednost 2028
Površina izgrađene/novoprojektovane(rekonstrukcija, sanacija, adaptacija i nadziđivanje) opšte bolnice	Upotrebna dozvola	2.621,05 m ²	3.011,74 m ²
Broj novoopremljenih zdravstvenih objekata	Upotrebna dozvola	0	1
Broj lekara u primarnoj zdravstvenoj zaštiti dece na 1.000 dece	RSZ	0,8	2
Broj lekara u primarnoj zdravstvenoj zaštiti žena na 1.000 žena	RSZ	0,3	0,9

Broj lekara u primarnoj zdravstvenoj zaštiti odraslih na 1.000 stanovnika	RSZ	0,6	1,2
Broja stomatologa u stomatološkoj zaštiti dece i omladine na 1000 dece i omladine	RSZ	0,7	0,7
Broj stomatoga u stomatološkoj zaštiti odraslih na 1000 stanovnika	RSZ	0,05	0,25
<p>Objašnjenje:</p> <p><i>Kapaciteti zdravstvene zaštite iskazani preko broja lekara u primarnoj zdravstvenoj zaštiti na 1000 stanovnika u opštini Tutin su nedovoljni i značajno su manji od prosečnih vrednosti u Srbiji, najviše u oblasti zaštite dece.</i></p> <p>Opština Tutin se godinama unazad suočava sa problem nedovoljnog medicinskog kadra, kao i sa problemom oduzimanja statusa opšte bolnice. Ovo značajno utiče na kvalitet zdravstvene zaštite u Tutinu, posebno imajući u vidu veliku udaljenost i veliku opterećenost opšte bolnice u Novom Pazaru. S tim u vezi opština Tutin preduzima velike napore i ulaže značajna sredstva iz lokalnog budžeta u prinudno finansiranje medicinskog kadra za proširenje kadrovskog plana, kao i izgradnju i opremanje opšte bolnice.</p>			
<p>Veza sa COR</p> <p>3. Obezbediti zdrav život i promovisati blagostanje za ljude svih generacija</p> <p>3.1 Značajno povećati finansiranje u oblasti zdravstva, kao i regrutovanje, razvijanje, obučavanje i zadržavanje zdravstvenih radnika u zemljama u razvoju, posebno u najmanje razvijenim zemljama i malim ostrvskim državama u razvoju</p> <p>3.2 Do 2030. okončati smrtno slučajevima koji se mogu sprečiti kod novorođenčadi i dece mlađe od 5 godina, gde će sve zemlje imati za cilj smanjenje neonatalne smrtnosti na ne više od 12 na 1000 živorođenih i smrtnosti dece ispod 5 godina na ne više od 25 na 1000 živorođenih</p> <p>3.8 Postići univerzalni obuhvat zdravstvenom zaštitom, uključujući zaštitu od finansijskog rizika, dostupnost kvalitetnih osnovnih zdravstvenih usluga i dostupnost bezbednih, delotvornih, kvalitetnih i pristupačnih osnovnih lekova i vakcina za sve</p>			
Predložene mere			
Mera: 3.1.1 Završetak izgradnje i opremanje opšte bolnice u cilju očuvanja statusa opšte bolnice			
S obzirom da je objekat opšte bolnice već izgrađen, ali bez adekvatne dokumentacije i građevinske dozvole, potrebno je izvršiti usaglašavanje projektno - tehničke dokumentacije sa izvedenim stanjem na terenu na osnovu sugestije KUJU. Nakon toga treba izvesti dodatne radove, te opremiti opštu bolnicu.			
Odgovorna institucija	Procenjena vrednost	Izvori finansiranja	Rok
Opština Tutin - Odeljenje za opštu upravu, društvene delatnosti i opšte poslove,	Vrednost radova na rekonstrukciji, sanaciji, adaptaciji i nadziđivanju opšte bolnice 554.523.831,41 RSD	- Budžet Opštine - Kancelarija za javna ulaganja	Dug

- Odeljenje za privredu i lokalni ekonomski razvoj	(Za opremu nema podataka)	- Resorna ministarstva	
- Tutin Dom zdravlja		- Krediti	
		- Donacije	

Mera: 3.1.2 Obezbeđivanje adekvatnog broja i strukture medicinskog kadra

Mera podrazumeva privremeno, prinudno finansiranje dodatnog neophodnog medicinskog kadra iz lokalnog budžeta, kao i intenzivno lobiranje prema Ministarstvu zdravlja za proširenje medicinskog kadra i očuvanje statusa opšte bolnice.

<i>Odgovorna institucija</i>	<i>Procenjena vrednost</i>	<i>Izvori finansiranja</i>	<i>Rok</i>
Opština Tutin			
- Odeljenje za opštu upravu, društvene delatnosti i opšte poslove,	16.000.000,00 RSD /god	- Opštine Budžet	Kratak
- Odeljenje za privredu i lokalni ekonomski razvoj			
- Tutin Dom zdravlja			

Prioritetni cilj 3.2:	Obezbeđeni preduslovi za pravilan razvoj dece kroz povećanje obuhvata dece jaslenog i vrtićkog uzrasta POV		
Pokazatelji učinka	Izvor verifikacije	Početna vrednost 2019	Ciljana vrednost 2028
Obuhvat dece jaslenog uzrasta predškolskim obrazovanjem	DevInfo baza	2%	30%
Obuhvat dece vrtićkog uzrasta predškolskim obrazovanjem	DevInfo baza	10%	90%

Objasnenje:

Obuhvat dece PVO vrtićkog uzrasta, a posebno jaslenog, izuzetno je nizak. Poređenje petogodišnjeg proseka¹⁰ pokazuje da je obuhvat vrlo nizak ne samo u poređenju sa prosekom Srbije već i sa Raškom oblasti kojoj Tutin pripada i koja sama po sebi ima nizak obuhvat dece PVO. Kada imamo u vidu ciljane vrednosti od bar 30% za jasleni uzrast i preko 90% za decu vrtićkog uzrasta jasno je da se u Tutinu PVO posmatra isključivo kao program čiji je cilj čuvanje dece dok su ostali važni aspekti ovog sistema zanemareni.

¹⁰ Петогодишњи просек је рађен да би се ублажио проблем флукуације података на општинском нивоу који је за општину Тутин присутан само код обухвата ППП

Veza sa COR			
Cilj 4. Obezbediti inkluzivno i kvalitetno obrazovanje i promovisati mogućnosti celoživotnog učenja			
4.2 Do kraja 2030. obezbediti da sve devojčice i dečaci imaju pristup kvalitetnom razvoju u ranom detinjstvu, brizi i predškolskom obrazovanju kako bi se pripremili za osnovno obrazovanje.			
Predložene mere			
Mera 3.2.1 Podizanje svesti građana o značaju POV za razvoj dece			
Mera podrazumeva sprovođenje edukativnih radionica sa roditeljima i mladim bračnim parovima u cilju podizanja svesti o značaju POV za pravilan psihološki razvoj dece. Radionice će voditi pedagozi, psiholozi i vaspitači iz Predškolske ustanove „Habiba Stačević“. Radionice će se održavati u dva ciklusa godišnje u prostorijama Predškolske ustanove „Habiba Stačević“, javnim ustanovama i privrednim subjektima.			
Odgovorna institucija	Procenjena vrednost	Izvori finansiranja	Rok
Opština Tutin - Odeljenje za opštu upravu, društvene delatnosti i opšte poslove, - Predškolska ustanova „Habiba Stačević“	3.000.000,00 RSD	- Budžet Opštine - Resorna ministarstva - Donatori	srednji
Mera: 3.2.2 Poboljšanje uslova rada predškolske ustanove			
Projekat izgradnje objekta predškolske ustanove u prigradskom naselju Svračiće je u potpunosti završen i odobren. Obezbeđena je građevinska dozvola i obezbeđena su sredstva od Svetske banke u vrednosti od 70.000.000 rsd.			
Mera podrazumeva izvođenje radova i opremanje ovog objekta predškolske ustanove što će imati za očekivani rezultat značajno poboljšanje uslova za decu i porast interesovanja roditelja.			
Mera takođe podrazumeva i dogradnju, adaptaciju te dodatno opremanje PU na seoskim područjima za decu jaslenog i vrtičkog uzrasta.			
Odgovorna institucija	Procenjena vrednost	Izvori finansiranja	Rok
Opština Tutin - Odeljenje za opštu upravu, društvene delatnosti i opšte poslove, - Predškolska ustanova „Habiba Stačević“	- 70.000.000 rsd za izgradnju novog objekta u Svračiću - 50.000.000 rsd za dogradnju, adaptaciju i dodatno opremanje PU na seoskim područjima	- Svetska Banka - Budžet Opštine - Resorna ministarstva - Donatori	Dug

Prioritetni cilj 3.3:	Unapređen kvalitet i dostupnost osnovnog i srednjeg obrazovanja		
Pokazatelji učinka	Izvor verifikacije	Početna vrednost 2021	Ciljana vrednost 2028
Broj rekonstruisanih škola	Upotrebna dozvola	0	7
Broj novih programa formalnog obrazovanja	Izveštaj školske uprave	0	2
<p>Obrazloženje:</p> <p>U Tutinu postoji 7 matičnih osnovnih škola sa čak 36 područnih odeljenja od čega su samo 2 škole u gradskom naselju. Područna odeljenja se po pravilu nalaze u vangradskim naseljima što je slučaj i u Tutinu. Osnovne škole su u jako lošem stanju, te je neophodno unaprediti uslove. U dosta školskih objekata nedostaje elementarna infrastruktura, uključujući fiskulturne sale. U situaciji izraženog trenda migracija, kada je očuvanje malih gradova imperativ, unapređenje uslova obrazovanja i obezbeđivanje elementarnih uslova za bavljenje sportom su interes od velikog društvenog značaja.</p> <p>U opštini Tutin postoje 2 srednje škole sa ukupno 13 obrazovnih profila. U Tutinu ne postoji nijedna akreditovana visokoškolska ustanova.</p>			
<p>Veza sa COR</p> <p>Cilj 4. Obezbediti inkluzivno i kvalitetno obrazovanje i promovisati mogućnosti celoživotnog učenja</p> <p>4.1 Do 2030. obezbediti da sve devojčice i dečaci završe besplatno, ravnopravno i kvalitetno osnovno i srednje obrazovanje koje vodi ka relevantnim i efikasnim ishodima učenja</p> <p>4.2 Do kraja 2030. obezbediti da sve devojčice i dečaci imaju pristup kvalitetnom razvoju u ranom detinjstvu, brizi i predškolskom obrazovanju kako bi se pripremili za osnovno obrazovanje.</p> <p>4.3 Do 2030. obezbediti jednaku dostupnost pristupačnog i kvalitetnog stručnog obrazovanja na svim nivoima, uključujući i univerzitetsko, za sve žene i muškarce</p> <p>4.4 Do 2030. značajno povećati broj mladih i odraslih koji imaju odgovarajuće veštine, uključujući tehničke i stručne, za zapošljavanje, dostojne poslove i preduzetništvo</p> <p>4.a Izgraditi i poboljšati obrazovne ustanove koje su prilagođene deci, osobama sa invaliditetom i pripadnicima različitog pola, kao i obezbediti bezbedno, nenasilno, inkluzivno i delotvorno okruženje za učenje za sve</p>			
<p>Predložene mere</p>			
<p>Mera 3.3.1 Unapređenje uslova u osnovnim i srednjim školama</p>			
<p>Imajući u vidu jako loše stanje gotovo svih osnovnih škola na teritoriji opštine Tutin, planirana je rekonstrukcija škola koje su u najlošijem stanju, a to su: Dve osnovne škole koje su u gradu, zgradu srednjoškolskog centra, i 4 škole u sesokim sredinama.</p>			

<i>Odgovorna institucija</i>	<i>Procenjena vrednost</i>	<i>Izvori finansiranja</i>	<i>Rok</i>
Opština Tutin - Odeljenje za opštu upravu, društvene delatnosti i opšte poslove,	8.000.000 eu	- Budžet Opštine - Resorna ministarstva - Donatori	srednji
Mera: 3.3.2 Unapređenje mogućnosti za formalno obrazovanje u Tutinu			
<p>S obzirom da je danas jedan od glavnih uzroka migracija mladih nedovoljan broj mogućnosti obrazovanja mladih, mera podrazumeva zagovaranje prema Ministarstvu prosvete za uvođenje dodatnih obrazovnih profila u srednje obrazovanje i podsticanje visokoškolskih ustanova da otvaraju isturena odeljenja, kako bi se omogućilo visoko obrazovanje na teritoriji opštine Tutin.</p> <p>Ispitivanjem tržišta utvđena ja potreba za drveno prerađivačkim obrazovnim profilom.</p>			
<i>Odgovorna institucija</i>	<i>Procenjena vrednost</i>	<i>Izvori finansiranja</i>	<i>Rok</i>
Opština Tutin - Odeljenje za opštu upravu, društvene delatnosti i opšte poslove,	1.000.000 rsd	- Svetska Banka - Budžet Opštine - Resorna ministarstva - Donatori	Dug

Prioritetni cilj 3.4:	Građani Tutina, a posebno omladina imaju adekvatne uslove za sport i rekreaciju		
Pokazatelji učinka	Izvor verifikacije	Početa vrednost 2021	Ciljana vrednost 2028
Broj otvorenih i zatvorenih prostora za sport i rekreaciju	Izveštaj ustanove za	4	15

	sport		
Broj mladih koji se bave sportom	Izveštaj ustanove za sport	900	2000
<p>Objašnjenje:</p> <p>Od sportskih objekata opština Tutin ima dva rekreativna centra (2.300 m² i 2.100 m²), koji se nalaze pri školama i imaju terene za male sportove. Gradski stadion (22.500 m²) sa atletskom stazom je u završnoj fazi izgradnje u naselju Čair, planirano je da može da primi oko 10.000 gledalaca. Atletska staza je sa podlogom od šljake, bez mogućnosti ugradnje savremenijeg materijala tartana. Hala sportova (1.575 m²) je sredstvima lokalne samouprave samo delimično izgrađena i kao takva je nefunkcionalna duži vremenski period. Nalazi se u dvorištu osnovne škole, a predviđeno je da ima oko 3.000 sedišta.</p> <p>Na osnovu svega navedenog, može se zaključiti da je potrebno unaprediti uslove za rekreaciju i bavljenje sportom Građana Tutina.</p>			
Veza sa COR			
Predložene mere			
Mera 3.4.1 Izrada LAP - a za omladinu i sport			
Mera podrazumeva izradu Lokalnog akcionog plana za omladinu i sport u skladu sa Nacionalnom strategijom za mlade, kao i realizaciju predviđenih aktivnosti i mera, pogotovo iz oblasti zapošljavanja i omladinskog preduzetništva, obrazovanja i obuka mladih, aktivizma i učešća mladih u procesu donošenja odluka, zdravlja, bezbednosti i informisanosti mladih.			
<i>Odgovorna institucija</i>	<i>Procenjena vrednost</i>	<i>Izvori finansiranja</i>	<i>Rok</i>
Opština Tutin - Odeljenje za opštu upravu, društvene delatnosti i opšte poslove - Centar za kulturu, turizam, omladinu i sport - Kancelarija za mlade	5.000.000 RSD	- Budžet Opštine - Resor na ministarstva - Donatori	srednji
Mera: 3.4.2 Izgradnja i rekonstrukcija sportsko - rekreativne infrastrukture			
Mera podrazumeva završetak izgradnje sportske sale pri osnovnoj školi „RB Tršo“, kao i uređenje otvorenih sportskih terena pri srednjoškolskom centru za koji je urađena projektno - tehnička dokumentacija i obezbeđena građevinska dozvola te je potrebno obezbediti sredstva i izvesti građevinske radove. Takođe je planirana izgradnja sportskih terena u školskim dvorištima u 5 mesnih centara.			
<i>Odgovorna institucija</i>	<i>Procenjena</i>	<i>Izvori finansiranja</i>	<i>Rok</i>

	<i>vrednost</i>		
Opština Tutin	400.000.000 RSD	- Budžet Opštine	Srednji
- Odeljenje za opštu upravu, društvene delatnosti i opšte poslove,		- Kancelarija za javna ulaganja	
- Centar za kulturu, turizam, omladinu i sport		- Resor na ministarstva	
		- Kredit i	
		- Donacije	

3.4.3 Podizanje svesti i promovisanje bavljenja sportom i sportskim aktivnostima

Mera podrazumeva organizovanje edukativno - promotivnih radionica u cilju popularizacije sporta i motivacije dece da se bave sportom. Aktivnosti će uglavnom biti usmerene na školski i amaterski sport.

<i>Odgovorna institucija</i>	<i>Procenjena vrednost</i>	<i>Izvori finansiranja</i>	<i>Rok</i>
- Centar za kulturu, turizam, omladinu i sport	3.000.000 RSD	- Budžet Opštine	srednji
- Kancelarija za mlade		- Resor na ministarstva	
- Sportski savez opštine Tutin		- Donatori	

Prioritetni cilj 3.5:	Građani opštine Tutin imaju pristupačnu i kvalitetnu socijalnu zaštitu		
Pokazatelji učinka:	Izvor verifikacije	Početna vrednost 2020/2021	Ciljana vrednost 2028
Broj usluga socijalne zaštite u nadležnosti JLS	MINRZS	2	4
Opšta stopa obuhvata uslugom Pomoć u kući	MINRZS	3,1%	5%
Ošta stopa obuhvata uslugom Lični pratilac deteta	MINRZS	0,08%	0.5%
Objašnjenje:			

Dostupnost i efikasnost najrasprostranjenije lokalne usluge, pomoć u kući za stare, su iznad proseka.

Dostupnost usluge, merena i opštom i hipotetičkom stopom obuhvata je iznosila 3,1% i bitno je viša u odnosu na vrednosti republičkog proseka. Na osnovu indikatora opšta stopa obuhvata, opština Tutin se rangira među 20 najboljih JLS, dok je po hipotetičkoj stopi među 5 najboljih.

Lični pratilac deteta se u 2018. godini obezbeđuje za osmoro dece i sprovodi je licencirani pružalac usluge iz privatnog, neprofitnog sektora. Dostupnost usluge merena opštom stopom obuhvata je dvostruko niža u odnosu na prosečnu dostupnost u Republici (0,08 prema 0,13%, respektivno).

Sprovedena analiza pokazuje da je u opštini Tutin udeo rashoda za socijalnu zaštitu (prema funkcionalnoj klasifikaciji) u lokalnom budžetu na nivou proseka u Srbiji. Nalazi mapiranja indiciraju da je obim intervencije u oblasti usluga socijalne zaštite neznatno iznad proseka, dok je u domenu materijalne podrške u nadležnosti JLS nešto niži od proseka. Usluge socijalne zaštite su značajnim delom, sa preko 80%, finansirane iz namenskih transfera.

Na osnovu raspoloživih podataka, mahom iz 2018. i 2019. godine, u narednom periodu bi u oblasti socijalne zaštite u delu u kome je za nju nadležna lokalna samouprava, naglasak trebao da bude na diversifikaciji usluga socijalne zaštite i na unapređenju dostupnosti usluge lični pratilac deteta. Prioritet bi trebalo da bude i potvrda kvaliteta usluge PUK, ukoliko centar za socijalni rad još uvek nije dobio licencu za pružanje ove usluge. Posebno je važno međuresorno povezivanje institucija socijalne i zdravstvene zaštite s obzirom na nepovoljne podatke o stopi smrtnosti odojčadi.

Najzad, izrada strateških dokumenata i planova u oblasti socijalne zaštite bi svakako omogućila sveobuhvatnije sagledavanje problema, utvrđivanje prioriteta i praćenje napretka.

Veza sa COR

Cilj 1. Okončati siromaštvo svuda i u svim oblicima

1.3 Primeniti odgovarajuće nacionalne sisteme socijalne zaštite i mere za sve, uključujući najugroženije, i do kraja 2030. postići dovoljno veliki obuhvat siromašnih i ranjivih.

Predložene mere

Mera 3.5.1 Pružanje podrške za izgradnju kapaciteta i licenciranje lokalnog pružaoca socijalnih usluga

Imajući u vidu da u Opštini Tutin ne postoji licenciran pružalac usluga socijalne zaštite, mera podrazumeva podršku osnivanju lokalnog udruženja i izgradnji tehničkih i profesionalnih kapaciteta istog u cilju licenciranja za pružanje usluga socijalne zaštite koje se sprovode u nadležnosti JLS.

Odgovorna institucija	Procenjena vrednost	Izvori finansiranja	Rok
Opština Tutin - Odeljenje za opštu upravu, društvene delatnosti i opšte poslove	6.000.000,00 RSD	- Budžet Opštine - Resorna ministarstva - Donatori	srednji

Mera 3.5.2 Uvođenje novih usluga socijalne zaštite

Mera podrazumeva uvođenje usluge - Dnevni boravak za decu sa posebnim potrebama i stara lica kroz izgradnju i opremanje objekta, te osnaživanje Doma za lica mentalno ometena u razvoju za licenciranje za

pružanje socijalnih usluga.			
<i>Odgovorna institucija</i>	<i>Procenjena vrednost</i>	<i>Izvori finansiranja</i>	<i>Rok</i>
Opština Tutin - odeljenje za opštu upravu, društvene delatnosti i opšte poslove	2.000.000,00 EUR	- Budžet Opštine - Resorna ministarstva - Krediti - Donacije	dug
Mera 3.5.3 Razvoj lokalnih politika u oblasti socijalne zaštite			
Mera podrazumeva analizu postojećih resursa vezanih za oblast socijalne zaštite, kao i analizu potreba za socijalnim uslugama, a sve u cilju identifikacije i izbora prioriternih pravaca, ciljeva, mera, kao i njihovih nosilaca kada je u pitanju razvoj socijalne zaštite. Mera podrazumeva donošenje odluke o socijalnoj zaštiti, lokalne strategije socijalne zaštite, kao i seta pravnih akata koji definišu procedure i standarde vezane za oblast socijalne zaštite. Na ovaj način će se obezbediti osnov za donošenje u sprovođenje kvalitetnih odluka i realizaciju odgovarajućih investicija i projekata u socijalne zaštite.			
<i>Odgovorna institucija</i>	<i>Procenjena vrednost</i>	<i>Izvori finansiranja</i>	<i>Rok</i>
Opština Tutin - Odeljenje za opštu upravu, društvene delatnosti i opšte poslove Centar za socijalni rad	6.000.000,00 RSD	- Budžet Opštine - Resorna ministarstva - Donatori	srednji

5. Okvir za sprovođenje, praćenje sprovođenja, izveštavanje i vrednovanje Plana razvoja

Za potrebe sprovođenja Plana razvoja, opština će uspostaviti odgovarajući institucionalni okvir, koji podrazumeva i praćenje sprovođenja, izveštavanje i vrednovanje postignutih učinaka.

Institucionalni okvir za sprovođenje i praćenje sprovođenja imaće dva nivoa strukture:

- Koordinaciono telo, na čelu sa koordinatorom i
- Nosioce mera, kako je definisano Planom razvoja

Koordinaciono/upravljačko telo upravlja procesom sprovođenja, prati napredak na osnovu dostavljenih izveštaja, odlučuje o predlozima za rešavanje ustanovljenih problema u sprovođenju Plana, po predlogu donosi korektivne mere u slučaju da je ostvarivanje mera ili ciljeva ugroženo, ili predlaže eventualne revizije Plana i ustanovljavanje novih ciljeva i mera.

Sastav Koordinacionog tela činiće donosioci odluka unutar Opštine (visoki funkcioneri opštine i rukovodioci nosilaca mera) koji će obezbediti upravljačku podršku za sprovođenje Plana i efikasno rešavati probleme, a posebno one koje se odnose na saradnju različitih institucija/jedinica/nosilaca mera i aktivnosti. U tom smislu ulogu Koordinacionog tela imaće Opštinsko veće u proširenom sastavu. Pojedinci u okviru Koordinacionog tela dobiće zaduženja i odgovornosti za implementaciju i praćenje pojedinačnih pravaca razvoja i tako davati podršku lokalnoj administraciji koja će konkretno biti odgovorna za sprovođenje na nivou ciljeva i mera. Oni će posebno imati važnu ulogu u podršci pojedinim nosiocima mera kada je u pitanju proces budžetiranja a pogotovo apliciranju za eksterne izvore finansiranja od čijeg pribavljanja sprovođenje mnogih od njavažnijih mera zavisi.

Centar za projektovanje i lokalni ekonomski razvoj, kao organizaciona jedinica, dobiće ulogu Koordinatora. Centar za projektovanje i lokalni ekonomski razvoj će, kao Koordinator, biti zadužen da održava konstantnu komunikaciju sa jedinicama/organizacijama koje su nosioci mera i aktivnosti, da od njih pribavlja izveštaje i informacije o sprovođenju mera i aktivnosti, diskutuje o ostvarenim rezultatima i identifikovanim problemima, izrađuje preporuke za rešavanje ustanovljenih problema u sprovođenju mera, proverava da li su srednjoročni planovi institucija usaglašeni sa merama i ciljevima u Planu razvoja, izveštava Koordinaciono telo o napretku, priprema materijale i obavlja administrativno-tehničke poslove za Koordinaciono telo.

Nosioce mera i aktivnosti čine organizacioni delovi uprave i drugi akteri pod čiju nadležnost potpadaju aktivnosti u vezi sa merama definisanim u Planu razvoja, službe opštine, JKP, Razvojna agencija, ustanove i/ili organizacije čiji je osnivač opština. Nosioci mera i aktivnosti imaju odgovornost da u svoje planove rada (i finansijske planove) uvrste utvrđene mere i aktivnosti za čije sprovođenje su odgovorni, da ih sprovede, izveštavaju Koordinaciono telo o rezultatima sprovođenja tih mera i aktivnosti, utvrde eventualne probleme u sprovođenju mera i predlože opcije za rešavanje tih problema.

5.1 Sprovođenje plana razvoja JLS

Plan razvoja realizovaće se kroz proces planiranja, izrade, donošenja i sprovođenja dokumenata javnih politika, ostalih planskih dokumenata, i to: srednjoročnih planova i finansijskih planova JLS i propisa koji se donose u skladu sa zakonom i statutom JLS.

Prvenstveno Plan razvoja biće operacionalizovan kroz izradu i donošenje srednjoročnog plana opštine. Prilikom izrade srednjoročnih planova, opština će se rukovoditi pravilima propisanim Zakonom o planskom sistemu i Uredbom o metodologiji za izradu srednjoročnih planova i obrascima sadržanim u ovoj uredbi.

5.2 Praćenje sprovođenja plana razvoja JLS

Praćenjem sprovođenja Plana razvoja biće utvrđeno:

- Da li se mere i prioritetni ciljevi ostvaruju po planu i efikasno;
- Koji rizici se javljaju ili očekuju u ostvarenju učinaka Plana razvoja JLS;
- Koje odluke treba doneti u slučaju odstupanja od planiranog, kao i
- Da li su planirani i ostvareni učinci i dalje relevantni za ostvarivanje vizije.

Praćenje (monitoring) realizacije mera definisanih Planom razvoja je sistem prikupljanje i obrade podataka u vezi sa realizacijom mera. Svrha prikupljanja i obrade podataka je upoređivanje postignutih rezultata u okviru svake od mera, u odnosu na planirane.

Praćenje će se vršiti kontinuirano, a za to će se koristiti definisani obrasci i baze podataka koje je potrebno ažurirati u skladu sa dostupnim podacima zvanične statistike (sekundarni podaci). Pored

sekundarnih podataka iz zvanične statistike, prikupljaće se i primarni podaci, a odgovornost za navedenu aktivnost imaju rukovodioci odeljenja, u skladu sa nadležnostima za konkretne podatke. Posebno će se voditi računa o jasnom definisanju uloga i odgovornosti u delu prikupljanja podataka, gde će ovaj posao biti definisan kao sistemska aktivnost, a ne kao jednokratni zadatak.

5.3 Vrednovanje postignutih učinaka plana razvoja JLS

Vrednovanje učinika Plana razvoja sprovodiće se periodično, na način da se prikupljeni podaci i informacije dobijeni tokom sprovođenja plana, analiziraju i upoređuju. Vrednovanje se sprovodi radi: 1. Ocene relevantnosti, efikasnosti, efektivnosti i održivosti mera sadržanih u planu razvoja JLS, 2. Utvrđivanja stepena promene koji je nastao sprovođenjem mera iz Plana i stepena dostizanja prioritetnih ciljeva, a sve u cilju preispitivanja i unapređenja Plana razvoja JLS, odnosno utvrđivanja potrebe za njegovom revizijom i boljim planiranjem. Ova vrsta analize predstavlja zapravo naknadnu (*ex-post*) analizu efekata Plana razvoja JLS.

Podatke i informacije za potrebe vrednovanja dostavljajuće organi i organizacije odgovorni za sprovođenje mera iz Plana razvoja, odeljenju Lokalnog ekonomskog razvoja, kao Koordinator sprovedenja, praćenja i vrednovanja učinaka Plana razvoja. Takođe, koristiće se u analizama i drugi podaci i informacije, pribavljeni iz ostalih izvora, koji mogu biti od koristi za bolju procenu učinaka Plana.

5.4 Izveštavanje o sprovođenju i postignutim učincima Plana razvoja JLS

U skladu sa Zakonom o planskom sistemu, Opština ima obavezu izrade sledećih izveštaja u vezi sa Planom razvoja:

- Izveštaj o sprovođenju srednjoročnog plana koji je istovremeno i izveštaj o sprovođenju Plana razvoja JLS – na godišnjem nivou;

Ovaj izveštaj predstavlja realni prikaz sprovođenja plana razvoja u prethodnoj kalendarskoj godini.

- Izveštaj o postignutim učincima Plana razvoja JLS – na trogodišnjem nivou.

Ovaj izveštaj predstavlja sa druge strane realni prikaz učinaka plana, koji su postignuti tokom sprovođenja predviđenih mera u trogodišnjem periodu koji je protekao.

Za prikupljanje informacija o realizaciji plana na godišnjem nivou i pripremu nacрта godišnjeg izveštaja o sprovođenju plana biće zaduženo Odeljenje Lokalnog ekonomskog razvoja Opštine. Nacrt godišnjeg izveštaja o sprovođenju upućuje se upućuje Opštinskom veću na usvajanje.

Istekom svake treće kalendarske godine od donošenja, Opštinsko veće biće odgovorno da utvrdi predlog izveštaja o učincima sprovođenja Plana razvoja JLS, koji zatim podnosi na usvajanje Skupštini opštine, najkasnije u roku od šest meseci od isteka tog roka.

Izveštaji o sprovođenju Plana razvoja i izveštaji o učincima Plana biće objavljivani na zvaničnom internet sajtu Opštine, najkasnije 15 dana od dana usvajanja.

Od momenta, kada, u skladu sa Zakonom bude uspostavljen Jedinstveni informacioni sistem za planiranje, praćenje sprovođenja, koordinaciju javnih politika i izveštavanje (JIS), opština će biti u obavezi da navedene izveštaje unosi u ovaj sistem.

5.5 Revizija plana razvoja JLS

Ukoliko se nakon usvajanja izveštaja o učincima utvrdi potreba za revizijom plana, istoj će se pristupiti u skladu sa procedurama koje propisuje Zakon o planskom sistemu. Prema Zakonu, Opštinsko veće inicira reviziju postojećeg Plana razvoja, uz detaljno obrazloženje razloga za reviziju.

Odluku kojom se pokreće revizija postojećeg Plana, donosi Skupština opštine, a tok postupka za reviziju realizuje se po proceduri koja je propisana i za usvajanje Plana razvoja JLS.

6. Aneksi

Prilog 1 – Pregled i analiza postojećeg stanja - ekonomska i razvojna politika i tržište rada

Prilog 2 – Pregled i analiza postojećeg stanja - kultura, sport i omladinska politika

Prilog 3 – Pregled i analiza postojećeg stanja – obrazovanje

Prilog 4 – Pregled i analiza postojećeg stanja – poljoprivreda i ruralni razvoj

Prilog 5 – Pregled i analiza postojećeg stanja – saobraćaj i komunikacije

Prilog 6 – Pregled i analiza postojećeg stanja – socijalna i zdravstvena zaštita

Prilog 7 – Pregled i analiza postojećeg stanja – infrastruktura

Prilog 8 – Pregled i analiza postojećeg stanja – zaštita životne sredine

Prilog 9 - Rešenje o formiranju koordinacionog tima

Prilog 10 - Rešenje o formiranju tematskih radnih grupa